

Nr 8/1994

Nödvändigt utanförskap?

Markus Uvell

Förord

Innehåll

1. Inledning

1.1 Bakgrund

Sverige befinner sig i en ekonomisk kris av sällan skadat slag. En rad såväl strukturella som konjunkturella faktorer har samverkat till att driva landet ned i den djupaste krisen sedan 1930-talet. Som konsekvens av detta har arbetslösheten skjutit i höjden.

Hundratusentals människor går i dag utan arbete och lever på olika typer av bidrag från stat eller kommun. I takt med att den ekonomiska krisen eskalerat har också det svenska flyktingmottagandet börjat ifrågasättas från allt fler håll. Har vi verkligen råd att ta emot en massa flyktingar när det går så dåligt för Sverige, undras det långt in i den politiska maktens korridorer. Borde man inte se till "sina egna" i första hand?

Faktum är att asylpolitiken i dag kostar den svenska statskassan mycket stora summor. Från regeringshåll beräknas kostnaderna för flyktingmottagandet (innefattande förläggningar, Invandrarverkets verksamhet och statens ersättning till kommunerna) uppgå till knappt 12 miljarder kronor (Statsbudgeten 1993/94). Detta är emellertid bara en liten del av den totala kostnaden. Ett avsevärt allvarigare problem än att själva mottagandet kostar pengar, är den höga arbetslösheten bland flyktingar. Andra halvåret 1993 var sysselsättningsintensiteten (andelen sysselsatta av befolkningen) bland de utländska medborgarna mellan 16 och 64 år bara 48.1 procent. Närmare 52 procent saknade alltså sysselsättning, varav hela 22.5 procent var öppet arbetslösa (AKU halvår 2 1993).

Den höga arbetslösheten bland flyktingarna, och kostnaderna för denna, brukar ofta anföras som ett argument för en mera restriktiv flyktingpolitik. Det är självfallet ur såväl samhällsekonomisk som humanitär synvinkel oacceptabelt att så många flyktingar går arbetslösa. Frågan är emellertid vari problemet egentligen består. Är det flyktingarna som är problemet, eller ligger felet i den politik som förs gentemot dem? Finns det något som säger att flyktingmottagande med automatik måste resultera i höga arbetslöshetstal? Är arbetslösheten bland flyktingarna något naturligt och oundvikligt, eller är det frågan om ett politiskt misslyckande?

Syftet med denna rapport är att undersöka orsakerna till den osedvanligt höga arbetslösheten bland flyktingar i Sverige. Jag tar upp

och diskuterar ett antal tänkbara förklaringar, för att sedan utifrån detta lägga en rad förslag om vad som borde göras för att underlätta flyktingarnas situation på arbetsmarknaden. Det är uppenbart att flyktingmottagande ställer särskilda krav på såväl arbetsgivare som arbetstagare, och att en hög grad av anpassning krävs för att den resurs flyktingarna utgör skall kunna tas till vara på arbetsmarknaden. Den intressanta frågan är om svensk politik underlättar eller försvårar denna process.

1.2 Sammanfattning

Rapporten syftar till att undersöka orsakerna till flyktingarnas problem på den svenska arbetsmarknaden. Jag diskuterar därför ett antal tänkbara förklaringar. Den första typen av förklaringar utgår från attityder bland svenskarna. Ofta hänvisas, kanske lite slarvigt, till diskriminering som orsaken bakom problemen. Fördomar och främlingsrädsla hos arbetsgivare och arbetstagare skulle göra att flyktingarna inte anställs. En förklaring av samma typ utgår från att den svenska fackföreningsrörelsen är en bromskloss för flyktingarnas möjligheter att få arbete. Fackföreningsrörelsen har ett mycket stort inflytande över vem som skall anställas och inte, och då arbetande flyktingar hotar fackets ställning, motarbetas anställning av flyktingar. En tredje förklaring säger att den svenska jämlikhetsträvan vad gäller sociala förhållanden, lön, anställningsvillkor mm undandrar flyktingarna möjligheten att använda sig av sina komparativa fördelar och i stället dömer dem till arbetslöshet.

En andra typ av förklaringar koncentrerar sig till hur svensk politik och lagstiftning är beskaffad. En förklaring menar att politiken lägger sig i och vill styra flyktingarnas liv för mycket. En i stora stycken paternalistisk flyktingpolitik berövar flyktingarna möjligheterna att ta ansvar för sina egna liv. De leds, i all välmening, in i ett passiviserande bidragsberoende. En andra förklaring av denna typ går ut på att politiken inte tar tillräckligt ansvar för flyktingarnas situation på arbetsmarknaden. Flyktingarna har en lång rad särskilda behov som måste beaktas och det skulle behövas mer politisk intervention för att kunna sätta dem i arbete. Slutligen ser en tredje förklaring den svenska arbetsmarknadspolitik som boven i dramat. Den svenska anställningstryggheten gör det till exempel svårt för arbetslösa flyktingar att konkurrera med redan anställda, samtidigt som

arbetsgivaren på grund av just anställningstryggheten inte vågar anställa dem.

Vid sidan av dessa två grupper finns en förklaring som utgår från att situationen på sätt och vis är naturlig, och därför i viss utsträckning också acceptabel. Det faktum att flyktingarna kommer från andra kulturer, talar främmande språk och har en svår flykt bakom sig, skulle göra det i det närmaste oundvikligt att en stor del av dem är arbetslösa.

Utifrån en genomgång av, och kritisk diskussion kring de olika förklaringarna föreslår jag en rad förändringar av den nuvarande politiken. Ett avskaffande av centrala delar av anställningstryggheten kombineras med ett större inslag av lokala förhandlingar på arbetsmarknaden för att underlätta anställningen av flyktingar. Jämlikhetsmålet i flyktingpolitiken överges och flyktingarna tillåts leva under andra förhållanden än svenskarna, samtidigt som ett större mått av personligt ansvar utkrävs av flyktingarna själva. Slutligen tyder mycket på att det på längre sikt inte kommer att vara möjligt att behålla den svenska socialstaten som vi känner den i dag, utan att detta medför avsevärda sociala och ekonomiska problem för flyktingarna. Om Sverige tvingas välja mellan socialstat och invandring menar jag att en liberal invandringspolitik är viktigare för vårt lands framtida utveckling.

1.3 Terminologi

I rapporten använder jag mig uteslutande av termen "flyktingar", vilket här skall uppfattas som liktydigt med "invandrare". Invandringen till Sverige utgörs i dag till den allra största delen (96%) av just flyktingar och så kallade anhöriginvandrare (Kulturdepartementet 1993, s 19). I vissa fall har jag därför låtit statistik rörande utomnordiska medborgare i Sverige - det vill säga invandrare - utgöra bakgrund för uttalanden om flyktingarnas situation. Dessa grupper sammanfaller förvisso inte fullständigt, men avvikelsen är så pass liten att den inte torde påverka slutsatserna. Att jag valt att använda termen "flyktingar" i stället för "invandrare" beror på att jag vill betona de skillnader som finns mellan dagens flyktinginvandring och till exempel 1960- och 1970-talens arbetskraftsinvandring.

2. Bakgrund - Invandringen till Sverige

Innan jag går in på beskrivningen och analysen av flyktingarnas problem på svensk arbetsmarknad, vill jag i detta kapitel teckna en kortfattad historik vad gäller invandringen till vårt land. Jag väljer att i denna historiska tillbakablick avgränsa mig till 1900-talet. Dels för att bakgrunden inte skall bli allt för omfattande, och dels för att invandringen till vårt land under tidigare sekler har mycket begränsad relevans för en studie av situationen för flyktingar på den svenska arbetsmarknaden av i dag.

Vid 1900-talets början var vårt lands gränser mycket livligt trafikerade, men på den tiden gick migrationsströmmarna från Sverige till andra länder. Under större delen av 1800-talet och början av 1900-talet emigrerade svenskar i stora mängder för att söka lyckan i det nya landet i väster – Amerika. Svenskar hade utvandrat till Amerika sedan 1600-talet, men under perioden 1840-1930 växte emigrationen till en sådan omfattning att den med rätta kan kallas för massutvandring. Under denna period lämnade sammanlagt 1.3 miljoner människor landet (Gustafsson mfl 1990, s 16).

Successivt började den omfattande utvandringen kompletteras med en allt större invandring. Under lång tid var invandringen till Sverige oreglerad. Redan i början av 1800-talet infördes förvisso ett passtväng för utlänningar som ville resa in i landet, men detta avskaffades 1860 varefter invandringen var helt oreglerad fram till 1917, då en ny form av pass- och viseringstväng infördes. Att viseringstvänglet infördes just då berodde delvis på att första världskriget genererade en stor mängd flyktingar och arbetslösa, men det fanns också andra, bakomliggande, orsaker. Sedan skelskiftet hade röster höjts för en begränsning av invandringen i syfte att få kontroll över den utländska arbetskraft som ansågs utgöra ett hot mot bland annat de sydsvenska jordbruksarbetarna. Sedan viseringstvänglet införts blev det tillåtet att anställa utlänningar endast om det inte fanns svensk arbetskraft att tillgå (Arbetshistoria nr 46 1988, s 11). Detta var egentligen det första uttrycket för att statsmakten ville begränsa invandringen av omsorg om de inföddas välfärd.

Under 1930-talet växte sig invandringen till Sverige större än utvandringen härifrån. Fram till andra världskriget rörde det sig emellertid främst om återvändande svensk-amerikaner, även om den regelrätta invandringen ökade allt mer. Depressionsåren under 1920-

och 1930-talen innebar också en skärpning av invandringspolitiken. Till en del kan detta naturligtvis förstås mot bakgrund av det dåliga arbetsmarknadsläget. Detta var emellertid knappast den enda förklaringen. Rasbiologiska teorier var på modet i stora delar av Europa. Även i Sverige blommade de rasbiologiska instituten upp, och i deras spår ifrågasattes på förment "vetenskapliga" grunder en omfattande invandring.

Detta smittade av sig på svenska myndigheter, som bland annat slog fast att bevarandet av den svenska rasens renhet skulle vara ett av försvarsmaktens primära syften. Från 1930 och ungefär ett decennium framåt användes boken Soldatinstruktion med den tidstypiska titeln *Vårt fädernesland och Dess försvari* utbildningen av värnpliktiga. I dess inledningskapitel "Vår folkstam" står att läsa:

Det är i folkens rasegenskaper, som vår förmåga och kraft ytterst bottna. För en nation är bevarandet av rasens goda egenskaper av utomordentlig betydelse i den ständigt fortgående tävlingskampen mellan folken. Nationens kraft, välstånd och kultur bero därav. Därför utgör blandning med en icke likvärdig ras en av de största farorna för ett högtstående folk. Det kan betyda kulturell och ekonomisk tillbakagång. Rysslands och Balkanhalvöns folk hava exempelvis i betydlig grad varit utsatta för ogynnsam rasblandning, vilket i sin mån kan förklara dessa områdens efterblivenhet. (Soldatinstruktion, Allmän del 1929, s 7-8)

Denna soldatinstruktion ersattes formellt inte förrän 1952, då *Soldaten i fält* började användas för att utbilda de värnpliktiga. Det är mot denna bakgrund 30-talets svenska invandringspolitik skall ses. En politik som bland annat innebar att svenska politiker 1937 förklarade att judar som flytt från Tyskland inte kunde anses ha skäl att stanna i landet. Detta skedde i full politisk enighet. Som statsvetaren Thomas Hammar påpekat, stod höger och vänster i allt väsentligt sida vid sida i "kampen" mot rasblandningen:

Alla partier omfattade de här föreställningarna, om än i lite olika tongångar. Socialdemokrater var försiktigare än vissa bondeförbundare och högergrupper. Men t ex i riksdagsdebatten 1927 när en ny utlänningslag debatterades, gav också framträdande socialdemokrater klart uttryck för att de delade de här rasföreställningarna som bokstavligt talat var allmänt spridda: man lärde ut dem i skolorna och presenterade dem som

vetenskapliga sanningar i uppslagsböckerna. (Arbetshistoria nr 46 1988, s 12)

Under efterkrigstiden blev invandringen allt mer koncentrerad till arbetsmarknadens krav och invandringspolitiken anpassades efter konjunktursvängningarna. Under 1950-talets ekonomiska uppsving liberaliserades invandringspolitiken betydligt. Viseringstvånget från ett antal västeuropeiska länder avskaffades och 1954 slopades passtvänget helt inom Norden och man hade på så sätt skapat en gemensam nordisk arbetsmarknad. När så konjunkturen svängde nedåt under slutet av 1960-talet började åter röster höjas för en mer restriktiv invandringspolitik (Gustafsson m fl 1990, s 17).

Skälen till detta var uteslutande arbetsmarknadspolitiska. I främsta ledet för den nya och mindre liberala inställningen gick LO och övriga fackföreningsrörelsen. Man ville inte att den annalkande lågkonjunkturen skulle resultera i att svenska arbetare konkurrerades ut av utlänningar när det blev brist på arbete. Sedan mitten av 1960-talet hade fackföreningsrörelsen av detta skäl varit missnöjd med den allt mer omfattande invandringen och som ett resultat av detta missnöje infördes 1967 regler som krävde att alla invandrare från utomnordiska länder måste ha ordnat arbete och bostad för att kunna släppas in i landet (SCB 1991, s 13).

Från att sedan andra världskrigets slut ha varit genuin arbetskraftsinvandring, ändrade invandringen till Sverige karaktär under 1970- och 80-talen. Det var inte längre okvalificerade och dåligt utbildade arbetare som kom till vårt land för att få arbete, utan allt oftare välutbildade akademiker som sökte skydd undan krig och förtryck:

Dagens invandrare har inte denna välanpassade yrkesbakgrund, men här är de välutbildade kraftigt överrepresenterade och som en illustrativ siffra kan nämnas att 35 procent av invandrarna som vid invandringstidpunkten till Sverige var mellan 26 och 35 år har en akademisk examen från hemlandet vid ankomsten till Sverige. (SOU 1989:111, s 30)

Detta berodde delvis på att invandringen blivit allt hårdare reglerad under 70-talet. Större krav på integration hade ställts, exempelvis gavs invandrarna från och med 1973 rätt till ledighet med full lön för att delta i svenskundervisning (Brune 1993, s 14). Det blev med tiden allt mer besvärligt för arbetsgivarna att anställa invandrare, varför allt

färre invandrare kunde ges arbete och invandringens karaktär av arbetskraftsinvandringen minskade.

Sedan 1970-talet har alltså arbetskraftsinvandringen successivt sjunkit, och 1992 beviljades endast 215 personer uppehållstillstånd av arbetsmarknadsskäl i Sverige. Denna grupp utgjordes framför allt av artister, idrottsmän och personer med nyckelpositioner i näringslivet. I dag utgörs den svenska invandringen uteslutande av flyktingar eller av så kallad anhöriginvandring. Nettoinvandringen till Sverige uppgick 1992 till 34 817 personer, 96% av dessa var flyktingar eller nära anhöriga till tidigare invandrare/flyktingar (Kulturdepartementet 1993, s 19).

3. Problembeskrivning

En rad olika problem är förknippade med flyktingarnas situation på svensk arbetsmarknad. Arbetslösheten är mycket hög, många står helt utanför arbetsmarknaden antingen som öppet arbetslösa eller i olika typer av arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Av dem som har lyckats få ett arbete är det ytterst få som arbetar med det de verkligen är utbildade för. Arbetslösheten och svårigheten att få arbete efter kompetens medför åtminstone två problem.

För det första går stora resurser förlorade i och med att flyktingarnas kunskaper och erfarenheter inte tas till vara i tillräckligt hög utsträckning. Då de människor som söker sig till våra gränser ofta redan är utbildade i hemlandet är deras utbildning "gratis", i den meningen att den inte kostar svenskarna något. För det andra skapar den rådande situationen problem för flyktingarna själva, när de i stället för att arbeta tvingas in i ett destruktivt beroende av offentliga medel. Jag vill i detta kapitel försöka beskriva dessa olika problem.

3.1 Arbetslösheten bland flyktingarna

Som tidigare nämndes stod 52 procent av de utländska medborgarna i Sverige mellan 16 och 64 år utanför arbetsmarknaden under andra halvåret 1993, den öppna arbetslösheten var hela 22.5 procent. Situationen varierar emellertid betydligt mellan olika grupper, bland arabisktalande utländska medborgare i Sverige står exempelvis häpnadsväckande 83 procent utanför arbetsmarknaden, och den öppna arbetslösheten uppgår till drygt 60 procent (AKU halvår 2 1993). Detta medför självfallet allvarliga sociala konsekvenser för flyktingarna.

Ekonom-historikern Mauricio Rojas, själv invandrare från Chile, varnar för att många av flyktingarna hotas att marginaliseras fullständigt: "Att fyra av tio invandrare står utanför arbetsmarknaden är i längden en ohållbar situation, anser Mauricio Rojas. Det innebär att vi i praktiken har fått ett 'två tredjedelssamhälle', där var tredje är på väg att för alltid slås ut." (Svenska Dagbladet 1993-10-14)

Den stora arbetslösheten bland utländska medborgare är ett förhållandevis nytt fenomen. Under 1950- och 1960-talen var förvärvsintensiteten högre bland utländska medborgare än bland svenskar. Särskilt hög var andelen utländska medborgare i arbete strax efter kriget, 1950 var förvärvsintensiteten hela 20 procent *högre* bland utländska medborgare. Sedan dess har den emellertid successivt minskat och 1989 var den 20 procent *lägre* än genomsnittet (Ekonomisk Debatt nr 2 1991, s 132).

1980-talets högkonjunktur förmäde alltså inte minska arbetslösheten bland flyktingarna, i stället har den successivt ökat sedan slutet av 1970-talet ända fram till våra dagar. Konsekvenserna av den höga arbetslösheten kan bland annat avläsas i flyktingarnas inkomstutveckling. Ekberg har studerat även denna aspekt och konstaterar att de invandrare som kommit till Sverige före 1969 i dag har inkomster något över genomsnittet för befolkningen, medan de som invandrat sedan 1988 har inkomster som ligger hela 30 procent lägre än genomsnittet (Ekonomisk Debatt nr 2 1994, s 174).

Det verkligt intressanta, påpekar Ekberg, är att dessa skillnader inte tycks försvinna med tiden. De som invandrade till Sverige under 1970-talet har än i dag betydligt lägre inkomster än befolkningen i allmänhet. Medan de som invandrat tidigare klarat sig bra, har det de senaste dryga 20 åren blivit allt svårare att ta sig ur arbetslösheten: "Det är visserligen förståeligt att det tar längre tid för flyktingar att komma ut på arbetsmarknaden än för de tidigare arbetskraftsinvandrarna med det är ändå knappast rimligt att man fortfarande efter 10-15 års vistelse i Sverige är kvar på en låg sysselsättningsgrad." (Ibid, s 172)

Varken arbetslösheten eller löneutvecklingen bland invandrare verkar följa konjunktursvängningarna på det sätt man skulle kunna förvänta sig. Inte heller förefaller den svenska invandrings- och flyktingpolitiken på senare tid ha haft särskilt starkt samband med den ekonomiska utvecklingen. Under 1980-talet rädde brist på arbetskraft,

vilket pressade upp lönerna och inflationen. Trots detta var arbetskraftsinvandringen under denna period i det närmaste obefintlig.

Medan en allt svårare brist på arbetskraft drivit upp lönekostnader och inflation till det läge som regeringen nu kallar krisläge, har AMS och Statens invandrarverk (SIV) med gemensamma krafter ägnat sig åt att strypa invandringen av arbetskraft - under förevändningen att det råder svårt brist på arbetstillfällen i Sverige. (Veckans Affärer nr 13 1990, s 69)

Från politiskt håll fanns emellertid ingen större förståelse för att ekonomin borde kylas av med hjälp av arbetskraftsinvandring. Dåvarande oppositionsledaren Carl Bildt var en av dem som av sociala skäl motsatte sig sådana idéer: "Moderatledaren Carl Bildt är nog representativ för en utbredd opinion när han varnar för att 'import av människor som skall jobba i våra verkstadsindustrier för att vi själva inte vill' kan leda till att vi får ett segregerat samhälle." (Affärsvärlden nr 8 1988, s 39)

3.2 Anställda, men på "fel" arbete

Ett annat problem är att endast ett fåtal av de flyktingar som lyckats ta sig in på arbetsmarknaden, arbetar med något som stämmer överens med deras utbildning och erfarenhet från hemlandet. Detta är inte bara frustrerande för flyktingarna själva, utan också ett samhällsekonomiskt slöseri. För att till fullo kunna utnyttja den samlade kunskap och erfarenhet som finns i ett samhälle, krävs att varje individ gör det just han eller hon är bäst lämpad för. Att exempelvis arkitekter städar kontor eller kemister bakar pizza, förefaller inte särskilt lyckat.

En stor del av de flyktingar som arbetar i Sverige är överkvalificerade för sina arbetsuppgifter. Som nämndes i inledningen är akademiker överrepresenterade bland dagens flyktingar. Vid en undersökning 1989 visade det sig att hela 35 procent av flyktingarna mellan 26 och 35 år hade en akademisk examen i hemlandet (SOU 1989:111, s 30). I Augusti 1993 var andelen arbetssökande med eftergymnasial utbildning 16 procent bland utomnordiska medborgare, och 11 procent bland svenskar (AMS 1993, s 5). Dessa båda siffror är förvisso inte fullt jämförbara, i och med att de båda studerade grupperna inte sammanfaller, men slutsatsen torde ändå vara klar - flyktingarna är i regel mer välutbildade än svenskarna.

Det är emellertid mindre vanligt att invandrade akademiker har arbeten som motsvarar den utbildning de har, än att svenskarna har

det. 1989 ansåg sig 53 procent av de relativt nyanlända flyktingarna (med en vistelsetid på mindre än fem år) ha ett arbete som motsvarade den utbildning de hade, medan 21 procent menade att de var överkvalificerade. Motsvarande siffror för den svenska jämförelsegruppen var 86 respektive 5 procent (SOU 1989:111, s 37). En undersökning som SIPA, en organisation för svenska flyktingar med akademisk examen, genomförde bland sina medlemmar samma år, visade att av de som arbetade hade närmare hälften arbeten som inte hade något med deras utbildning att göra (Brune 1993, s 33).

Många flyktingakademiker anser sig inte kunna göra något åt detta problem, utan känner sig tvingade att helt enkelt acceptera situationen och ta vad som uppfattas som typiska "invandrarjobb". Detta kan resultera i minst sagt märkliga karriärer. I boken Hjärnkraft på sparlåga (SACO/SR 1991) berättar Maja Ahlroos om bland andra civilekonomen Miguel som arbetar som väktare, civilingenjören Maria som försörjer sig som vårdbiträde inom hemtjänsten samt Jozsef som är doktor i veterinärmedicin men anställd som svarvare.

Andra försöker på olika sätt undvika de typiska "invandrarjobben". Ett sätt är att söka sig tillbaka till universitetet eller andra former av utbildning. Orsaken kan antingen vara en vilja att bättra på den utbildning man tror är otillräcklig, eller att skaffa sig en svensk examen som lättare skall accepteras på den svenska arbetsmarknaden. Men det kan också vara ett sätt att helt enkelt slippa den förnedring det för många innebär att ta ett arbete där man inte får användning för sin utbildning. Många i den senare gruppen fortsätter också, till synes planlöst, på universitetet i stället för att söka sig ut i arbetslivet. Det finns gott om exempel på flyktingar som tagit både två och tre svenska examina, utan att vilja lämna universitetet (Hosseini-Kaladjahi 1993, s 36-37).

En undersökning gjord bland flyktingar med civilingenjörsexamen visar att hela 90 procent av dem som studerar vidare egentligen hellre skulle vilja arbeta. Men efter att ha tillbringat en lång tid som arbetssökande, eller anställda för uppgifter där de inte haft nytta av sin utbildning, har de mer eller mindre gett upp och sökt sig tillbaka till universitetet. För dessa kommer sannolikt inte heller möjligheterna på arbetsmarknaden att ha förbättrats när de skaffat sig ytterligare en examen. Snarare blir det då ännu svårare att få ett tillfredsställande

arbete, i och med att de dessutom har blivit äldre men fortfarande helt saknar arbetslivserfarenhet (Civilingenjörsförbundet 1991, s 16).

Ett annat sätt att undvika "invandrarjobben" är att dra upp nya karriärplaner genom att bli egenföretagare. I sin studie av iranska flyktingars situation på arbetsmarknaden presenterar Hassan Hosseini-Kaladjahi en rad olika skäl varför denna utväg ter sig så lockande. Ett av skälen är den frihet och det oberoende det egna företaget ger. Som "sin egen" slipper den välutbildade flyktingen känna sig underlägsen svenskar med avsevärt lägre utbildning, något som utan tvekan kan vara mycket otillfredsställande. En annan fördel är att flyktingen tack vare denna frihet kan slippa i från åtminstone en del av de lagar och regleringar som styr svensk arbetsmarknad, och därmed anpassa sin arbetssituation efter de normer som råder i hemlandet och de särskilda behov han/hon har. Slutligen ger egenföretagande många gånger avsevärt högre inkomster jämfört med vad en flykting kan hoppas på som anställd (Hosseini-Kaladjahi 1991, s 40-41).

För tydlighetens skull bör nämnas att uppgivenhet inför understimulerande arbetsuppgifter och arbetslöshet ingalunda är de enda orsakerna till att flyktingar väljer att bli företagare. Det finns en rad andra, mer positiva, bevekelsegrunder för företagande bland flyktingar och mycket talar för att utstötningsmekanismer till följd av arbetslöshet och andra missförhållanden endast har en marginell betydelse i detta sammanhang (se t ex Rojas 1993). Klart är emellertid att företagsamhet är en av de strategier flyktingar använder för att förbättra sin många gånger besvärliga situation på svensk arbetsmarknad.

3.3 Konsekvenser – resursslöseri och passivisering

Den ogynnsamma situation som råder för flyktingar på svensk arbetsmarknad får huvudsakligen två konsekvenser. För det första slösas mängder av resurser bort, i och med att den kunskap och utbildning många av flyktingarna besitter aldrig tas till vara. För det andra passiviseras flyktingarna i hög utsträckning i arbetslöshet eller arbetsmarknadspolitiska åtgärder i stället för att arbeta.

De senaste årens flyktingström till Sverige har inneburit en omfattande import av såväl akademisk kunskap som arbetslivserfarenhet. Denna import har dessutom varit "gratis" i den meningen att svenska skattebetalare inte har behövt finansiera utbildningen. Tack vare flyktingarna har antalet akademiskt utbildade,

eller annorlunda uttryckt mängden akademisk kunskap, i landet ökat. Att denna resurs inte tas till vara utan lämnas därhän innebär ett omfattande slöseri med humankapital. Inte heller går detta misstag helt att kompensera längre fram, utbildning är i viss utsträckning en färskvara. Om flyktingarnas kunskaper får ligga i träda allt för länge kommer de med tiden att bli allt mindre användbara.

Till detta kommer de särskilda behov på arbetsmarknaden akademiskt utbildade flyktingar skulle kunna fylla. När det gäller till exempel handel med mindre kända marknader - som Mellanöstern eller det forna Östeuropa - kan flyktingar från de aktuella länderna tjäna som "dörröppnare" i form av marknadsförare, förhandlare och liknande (Civilingenjörskörbundet 1991, s 3). Idag går svensk industri miste om välbehövlig kunskap om de utländska marknader man konkurrerar på. Något mindre konkret, men inte mindre viktigt, är det tillskott av erfarenheter från skilda länder och kulturer flyktingarna bär på. Inte bara för till exempel kulturskapare är impulser från andra länder viktiga. Även näringslivet gynnas om mångfalden vad gäller erfarenhet ökar, och fler människor med kunskaper om andra länder deltar i arbetet.

Flyktingarnas problem på arbetsmarknaden drabbar emellertid inte bara samhället i stort, utan självfallet också - framför allt - flyktingarna själva. Ett exempel är den passivisering till följd av arbetslöshet eller arbetsmarknadspolitiska åtgärder, många drabbas av. Under 1992/93 omfattades 45 procent av de arbetslösa flyktingarna av olika arbetsmarknadspolitiska åtgärder. Dessa åtgärder gäller framför allt arbetsmarknadsutbildning och beredskapsarbeten, där gruppen utomnordiska medborgare är kraftigt överrepresenterad - drygt 17 respektive 12 procent, trots att de utomnordiska medborgarna bara utgör cirka 4 procent av befolkningen (AMS 1993, s 10).

De människor som kommer hit är många gånger självständiga och företagsamma. Att bryta upp från en förnedrande och farlig tillvaro i hemlandet och bege sig till Sverige kräver en hel del initiativkraft och styrka. Åtskilliga har också haft nyckelpositioner i hemlandet. I många länder är arbetsmarknaden avsevärt mer hierarkiskt uppbyggd än den i Sverige, och akademisk utbildning är förbehållen ett fåtal. Det är utan tvekan ett hårt slag för människor med detta i bagaget att tvingas in i en tillvaro som improduktiv bidragstagare.

Tiden på förläggningarna och därefter i arbetslöshet eller arbetsmarknadspolitiska åtgärder formar naturligtvis flyktingarna. I värsta fall har den initiativkraft och företagsamhet som tog dem hit slipats bort av den passiviserande tillvaron som bidragstagare. Det gäller ju att anpassa sig. Förhoppningsvis lyckas de dock återupprätta sitt självförtroende, men i så fall gör de det trots, och inte tack vare, flyktingpolitiken. Mauricio Rojas berättar om det märkliga mottagande han fick när han anlände som flykting från Chile:

- Jag föll snabbt in i det, erkänner han. Men hade det varit annorlunda, om någon krävt att jag skulle arbeta eller ta lån för att klara mig hade jag godtagit det också. Det finns en öppenhet hos de flyktingar som kommer hit. Det väsentliga är att de kan få stanna, inte att de erbjuds bidrag. (Svenska Dagbladet 1993-10-14)

4. Förklaringar

Det förekommer en rad olika förklaringar till flyktingars problematiska situation på arbetsmarknaden. Jag vill här ta upp några av de, som jag uppfattar det, mest vanligt förekommande och mest intressanta förklaringarna. Dessa är av två huvudsakliga typer. För det första förklaringar som bygger på attityder eller intressen hos svenskarna, för det andra sådana som utgår från svensk politik och lagstiftning. Vid sidan av dessa förklaringsmodeller finns en förklaring som säger att den höga arbetslösheten bland flyktingarna i själva verket är naturlig, och att det mer eller mindre är tänkt att vara på det sättet.

4.1. Attityder och intressen hos svenskarna

En typ av förklaringar ser flyktingarnas problem på arbetsmarknaden som ett attitydproblem. Det är inställningen bland svenskar i allmänhet, och svenska intressegrupper i synnerhet, till flyktingar som gör att de har svårt att få jobb. Enligt denna typ av förklaringar ligger det helt enkelt inte i svenskarnas intresse att flyktingarna får arbete.

4.1.1. "Diskriminering"

Invandrade akademiker diskrimineras var rubriken på en debattartikel i Aftonbladet den 3 juni 1989, skriven av dåvarande ordföranden i Centerns Högskoleförbund, Daniel Barr. Detta är enligt Barr förklaringen till de problem flyktingar möter på svensk arbetsmarknad.

Det faktum att flyktingar ibland nekas arbeten de hade varit väl kvalificerade för, kanske till förmån för mindre kvalificerade svenskar, är enligt honom liktydigt med att det förekommer diskriminering. Förvisso har han inga bevis på att så verkligen är fallet, men slutsatsen är ändå uppenbar: "Diskriminering har sällan eller aldrig kunnat bevisas. Summan av alla tveksamma fall talar dock sitt tydliga språk – invandrare med hög utbildning diskrimineras på den svenska arbetsmarknaden."

Just detta är ett av problemen. Diskussionen blir tämligen hypotetisk, det enda man kan göra är att observera att skillnader finns och föreslå att dessa beror på etnisk diskriminering. Några klara belägg för denna tes tycks vara svåra att finna. En annan infallsvinkel utifrån samma förklaring ges i tidningen Ny Dag. I en av flera artiklar om flyktingars situation på arbetsmarknaden menar man att det är brister i det regelverk som omgärdar relationer på arbetsmarknaden som är problemet. Under rubriken *Invandrare rättslösa i praktiken* förklarar man: "I Sverige finns ingen lag mot etnisk diskriminering i arbetslivet. Invandrare som känner sig förbigångna på arbetsmarknaden kan vända sig till DO, diskrimineringsombudsmannen. Men av de flera hundra anmälningar som har kommit in till DO sedan 1986 har inte en enda lett till fällande dom." (Ny Dag nr 6 1990, s 4)

Påståendet att flyktingarna skulle vara rättslösa på arbetsmarknaden förefaller överdrivet. I ungdomskommitténs betänkande *Olika men ändå lika – om invandrarungdomar i det mångkulturella Sverige* konstateras att det på en rad olika ställen i svensk lagstiftning ges stöd för uppfattningen att personer inte bör behandlas annorlunda på grund av sin etniska härkomst. Redan i regeringsformen sägs att: "Lag eller annan föreskrift får ej innebära att någon medborgare missgynnas därför att han med hänsyn till ras, hudfärg eller etniskt ursprung tillhör minoritet." (SOU 1991:60, s 13) Och i brottsbalken stadgas att företagare som på något sätt diskriminerar personer på grund av deras etniska bakgrund kan straffas för detta:

En näringsidkare som i sin verksamhet diskriminerar någon på grund av hans ras, hudfärg, nationella eller etniska ursprung eller trosbekännelse genom att inte gå honom till handa på de villkor som näringsidkaren i sin verksamhet tillämpar i förhållande till andra, skall dömas för olaga diskriminering till böter eller fängelse i högst ett år. (Ibid, s 14)

Om nu rättslöshet skall definieras så att man saknar skydd av sina rättigheter och sin integritet i lagstiftningen, är flyktingarna knappast rättslösa på arbetsmarknaden. Ej heller bör det faktum att inte en enda DO-anmälning resulterat i fällande dom, tolkas som att adekvat lagstiftning saknas. Lagstiftning av denna typ har ofta enbart normerande karaktär, det vill säga att man genom en markering från lagstiftarens sida försöker få till stånd en attitydförändring hos medborgarna:

Genom en lag skulle statsmakterna tydligt uttala sin uppfattning att de inte accepterar diskriminering i arbetslivet och därmed skulle lagen kunna få preventiv effekt. I en tid som präglas av en snabb konkurrens om allt färre arbetstillfällen, samtidigt som invandringen på främst humanitära grunder fortsätter, väger argument av detta slag tungt. (SOU 1983:18, s 45)

Ett alternativt sätt att betrakta det hela föreslås av Mauricio Rojas i en intervju i Borås Tidning. Rojas betonar att de kulturella olikheter som finns mellan svenskar och invandrare innebär en kostnad för arbetsgivaren. Tveksamheten att anställa invandrare behöver därför inte alls vara ett utslag av fördomar:

- Det finns en motvilja att inse att kulturskillnaderna innebär kostnader. Varför skulle till exempel en svensk företagare någonsin ta på sig dessa extra kostnader, när det dessutom finns en massa svenskar som är arbetslösa. - Det här är ingen diskriminering i vanlig mening. Arbetsgivaren agerar korrekt rent ekonomiskt när han försöker minimera kostnaderna, säger Rojas. (Borås Tidning 1993-02-15)

Arbetsgivarens reaktion beskrivs i en fingerad monolog i Veckans Affärer:

Inte kan jag anställa en muhammedan. Han kan säkert inte ta ett järn med kunderna. Och tänkt om han dyker upp i turban, eller en så'n där sjal med diadem. Dom andra kommer att få slag. Nej, jag struntar i att kalla honom till intervju. Det är synd för han har precis den kompetens som passar oss. Men jag tar nog en svensk i stället. Det är lättare. (Veckans Affärer nr 48 1991)

De extra kostnader det medför att anställa en flykting behöver således inte alls grunda sig i någon främlingsfientlighet - det vill säga aversion gentemot den arbetssökande flyktingen på grund av

hans/hennes härkomst. Oftare rör det sig om en allmän oro för hur inbillade eller verkliga kulturella skillnader kan komma att påverka arbetssituationen i företaget. Arbetsgivaren kan vara orolig för att flyktingen inte kan rätta sig efter ledningens beslut, har svårigheter att ta order från kvinnor, inte kan samarbeta lika bra som svenskar eller något annat som komplicerar arbetet.

Dessa extrakostnader orsakas självfallet inte enbart av arbetsgivarens eller de övriga anställdas mer eller mindre välgrundade attityder till flyktingar. Även om flyktingen har utmärkta kvalifikationer för arbetet i fråga och behärskar språket mycket bra, kan det finnas andra faktorer som gör att han/hon uppfattas som mindre lämplig att anställa. En sådan faktor är vad man brukar kalla social kompetens, det vill säga kännedom om och respekt för oskrivna sociala och kulturella normer. Det kan röra sig om vanliga språkliga uttryck – som till exempel att frasen "då säger vi det" under ett telefonsamtal betyder att det är dags att lägga på, eller att man kan hälsa på chefen med ett "hej" men dock inte med ett "hejsan svejsan". Men lika mycket gäller det andra sociala normer som att till exempel inte stå för nära den person man pratar med (Ahlroos 1991, s 35).

Arbetsgivarens och anställdas oro inför hur flyktingarna kommer att fungera socialt på arbetsplatsen, och flyktingarnas egen okunskap om vilka kulturella och sociala normer som råder på svensk arbetsmarknad, kan alltså ses som en extra kostnad som tillkommer den som vill anställa en flykting. I viss utsträckning torde denna typ av kostnader vara oundvikliga. Frågan blir då hur övriga förutsättningar bör vara beskaffade för att dessa kostnader skall minimeras.

Den amerikanske ekonomen Thomas Sowell har försökt göra en ekonomisk analys av diskriminering i syfte att utröna på vilken typ av marknader risken för diskriminering är mest överhängande. Han betraktar diskriminering som en vara vilken som helst, och konstaterar att den har en sluttande efterfrågekurva – det vill säga att ju högre priset för diskriminering är, desto mindre diskriminering kommer att efterfrågas. Diskriminering innebär en kostnad inte bara för den som diskrimineras, utan även för den som diskriminerar. Den som till exempel driver en affär, och envisas med att inte låta svarta handla där, går miste om de extra inkomster han skulle få, om även svarta tilläts handla. Denna förlust av inkomster utgör kostnaden för diskrimineringen.

På arbetsmarknaden är situationen likartad. Den arbetsgivare som inte vill anställa exempelvis svarta, får finna sig i att ha ett mindre antal arbetsökande att välja bland när han skall anställa någon. Därmed kommer han sannolikt också att göra mindre vinster, då sannolikheten att hitta optimala arbetsökande minskar. Dessa förluster utgör då kostnaden för diskrimineringen. Detta ger i sin tur en konkurrensfördel till de arbetsgivare som inte diskriminerar någon grupp, utan som enbart anställer utifrån kompetens. Den diskriminerande arbetsgivaren står således inför valet att antingen acceptera de fallande vinsterna och förlorade marknadsandelarna, eller upphöra med sin diskriminering (Sowell 1989, s 45-46).

Av detta följer, menar Sowell, att arbetsgivare utsatta för hård konkurrens har avsevärt starkare incitament att upphöra med sin diskriminering. Eftersom den kanske viktigaste kostnaden för diskriminering är sjunkande vinster, torde den största risken för diskriminering föreligga inom företag som saknar vinstkrav – som till exempel offentliga monopol. Diskrimineringskostnaden i ett sådant monopol närmar sig noll, medan den för verkligt konkurrensutsatta företag kan vara mycket omfattande (Ibid, s 73). Detta har, visar Sowell, också resulterat i att etniska minoriteter ofta haft lättare att få arbete i sektorer utsatta för hård konkurrens, än i till exempel offentlig förvaltning och offentliga monopolföretag: "Omvänt har starkt konkurrensutsatta industrier, som nöjesbranschen, traditionellt uppvisat en oproportionerlig överrepresentation av just de minoriteter som haft svårt att göra karriär inom andra fält." (Ibid, s 46)

Vart leder då detta? Jag vill mena att den syn Rojas företräder är mer fruktbar än den traditionella uppfattningen om diskriminering som liktydigt med rasism. Det som uppfattas som diskriminering måste inte nödvändigtvis ha med etniska fördomar att göra, utan kan snarare vara ett fullt rationellt försök att undvika de extra kostnader som kan vara förknippade med mångkulturella arbetsplatser. Samtidigt finns, vilket Sowell analys visar, kostnader förknippade med diskriminering.

Ett rimligt antagande är då att diskriminering förekommer när kostnaden för denna är lägre än kostnaden för de problem som kan uppkomma på en mångkulturell arbetsplats. I ett sådant läge väljer den rationelle arbetsgivaren att inte anställa flyktingar. Det vore naivt att tro att fördomar inte existerar på arbetsmarknaden. Så länge

diskrimineringskostnaden är högre än de kostnader som är förknippade med att anställa invandrare, kommer fördomarna emellertid inte att omsättas i praktik – det vill säga inte att resultera i diskriminering.

Som Sowell visar bestäms diskrimineringskostnaden av hur den aktuella marknaden fungerar, hur stark konkurrensen är, vilka regleringar som finns och så vidare. Det går med andra ord att på politisk väg påverka diskriminerings- och anställningskostnaderna. Den intressanta frågan blir därför hur svensk politik påverkar dessa båda kostnader. Den optimala politiken vore i detta sammanhang en som minimerar kostnaden för mångkulturalism i arbetslivet, och samtidigt maximerar diskrimineringskostnaden. Gör svensk flyktingpolitik detta?

4.1.2 "Facket säger nej"

Historiskt sett har fackföreningsrörelsen varit en av de starkaste krafterna för att minska invandringen av utländsk arbetskraft. Det vore naturligtvis fel att säga att fackligt aktiva är mer negativa till invandring än andra, men facket har ett starkt egenintresse av att inte öppna landet för konkurrens från utländsk arbetskraft.

Den norske statsvetaren Espen Thorud, som studerat arbetarrörelsens attityd till invandring, menar att arbetskraftsinvandring, eller invandring över huvud taget, ofta uppfattades som ett av kapitalisternas vapen mot arbetarna. Om arbetarna var missnöjda med något och ville strejka, hotade arbetsgivaren med att i stället anställa billigare och mer medgörlig arbetskraft från utlandet. Den irritation detta väckte hos arbetarrörelsen riktades heller inte bara mot utländska strejkbrytare, utan allt som oftast mot invandrande arbetskraft i allmänhet.

Fackföreningsrörelsen har också getts mycket stort iflytande över arbetskraftsinvandringen. Redan 1919 blev facket remissinstans vid ansökan om arbetstillstånd, i praktiken med möjlighet att fälla avgörandet. Det kanske mest uppenbara exemplet på fackföreningsrörelsens motstånd mot arbetskraft från andra länder gavs 1972, när LO i ett cirkulär till sina medlemsförbund manade till en strypning av arbetskraftsinvandringen. I cirkuläret redogörs för arbetsmarknadsläget och konstateras att det är viktigt att de svenska arbetarna får komma först till kvarn när högkonjunkturen kommer. Därför är det viktigt att minimera andelen invandrande arbetare,

menar man: "Mot bakgrunden av det ovan anförda hemställer LO att förbunden för en mera restriktiv politik vad gäller att tillstyrka arbetstillstånd för icke nordisk arbetskraft." (Ibid, s 13)

Denna oro bestod i att de fackliga organisationerna kände sina privilegier hotade av en allt för omfattande invandring. En facklig organisation fungerar i princip på samma sätt som en kartell på marknaden. Genom att komma överens om vilka löner man skall begära, och framföra sina krav i kollektiva förhandlingar, kan organisationen driva upp priserna (lönerna) långt över jämviktspriset på marknaden. Arbetsgivaren har ju, på samma sätt som kunden när det gäller till exempel en kartell av butiker, inget annat val än att rätta sig efter fackets lönekrav. Det finns – praktiskt taget – inga andra arbetare att anställa.

Som alla andra karteller är emellertid fackföreningsrörelsen i grunden mycket sårbar. Förutsättningen för att arbetarkartellen skall hålla ihop, är ju att ingen konkurrens finns. Om lågpriskonkurrens i form av till exempel utländsk arbetskraft skulle dyka upp, kommer arbetsgivarna att föredra denna arbetskraft, och en stor del av poängen med att vara medlem i facket försvinner. Och därmed också centrala delar av fackföreningsrörelsens politiska inflytande. Av denna anledning är fackföreningsrörelsens privilegier direkt hotade av invandrande arbetskraft och därför är motståndet mot att flyktingar arbetar så stort.

Denna uppenbart avoga inställning till arbetskraftsinvandring vållade dock ett problem för arbetarrörelsen – vad göra av de gamla slagorden om internationell solidaritet? Detta var alls inget nytt dilemma, under större delen av arbetarrörelsens historia har man – vilket bland annat Espen Thorud visat – haft liknande problem. Socialstatens framväxt har emellertid skärpt denna motsättning ytterligare. I takt med välfärdssystemens expansion ökade värdet på uppehållstillstånd eller medborgarskap i Sverige, därmed blev också skillnaderna mellan svenska och utländska arbetare allt mer uppenbara och besvärande. Hur skulle detta lösas? Svaret var flyktingmottagande.

Genom att acceptera att en del flyende människor får komma in och stanna i landet, tillfredsställs den internationalistiska strävan. Samtidigt är det viktigt att flyktingarna hålls utanför arbetsmarknaden, för att inte kunna utgöra ett hot mot facket och de svenska arbetarna. På detta sätt är dagens flyktingmottagande perfekt för

fackföreningsrörelsen, det utgör en solidaritet som inte kostar någonting av de egna privilegierna.

Nu är det sällan, för att inte säga aldrig, dessa argument framförs i den offentliga debatten. Oftare kläs fackföreningsrörelsens egenintresse i altruistiska kläder, man menar att det är av omsorg om flyktingarna själva man måste hålla dem utanför arbetsmarknaden. I en intervju i SAF-tidningen förklarar Sven Björk, ombudsman på Trä, att han förvisso förstår att det kan finnas en mänsklig poäng med att flyktingarna ges möjlighet att arbeta. Men det får inte ske till priset av att kollektivavtalet sätts ur spel. Han menar att det är viktigt att alla anställda arbetar under samma regler, och att avsteg från denna princip skulle innebära en diskriminering av flyktingarna (SAF-tidningen nr 36 1988, s 22).

4.1.3 "Orealistiska jämlikhetskrav"

Ytterligare en möjlig förklaring står att finna i de principiella mål som satts upp för flyktingpolitiken och det sätt på vilket dessa omsatts i praktiken. Svensk flyktingpolitik har tre övergripande mål. Det första målet är jämlikhet. Tanken är att flyktingarna skall ha samma rättigheter, skyldigheter och möjligheter som svenskarna. Till detta hör rätten att få offentligt finansierad svenskundervisning och även undervisning i sitt eget språk. Det andra målet handlar om valfrihet, det vill säga att flyktingen själv skall kunna välja i vilken utsträckning han/hon vill införlivas i den svenska kulturen respektive bibehålla sin egen kultur. Slutligen syftar den svenska flyktingpolitiken även till att skapa samverkan mellan svenskar och flyktingar, vilket bland annat skall leda till att flyktingarna blir mer deltagande i svensk politik och svenskt samhällsliv (Kulturdepartementet 1993, s 5).

Det mest högprioriterade målet är utan tvekan jämlikhetsmålet. Från officiellt håll beskrivs den svenska flyktingpolitiken som syftandes till integration. I socialt hänseende påminner politiken emellertid starkt om en ren assimileringspolitik. Samtidigt som man, vilket utmärker integrationsstrategin, har varit frikostig med offentliga medel för att flyktingarna skall kunna upprätthålla sin ursprungliga kultur, har hårda krav ställts på social anpassning och jämlikhet. Huvudsakligen utifrån altruistisk jämlikhetssträvan – men från svenska intressegruppers sida även av andra, mindre ädla, skäl – har man velat undvika en situation där flyktingarna lever under andra förhållanden än svenskarna. Den svenska flyktingpolitiken kräver på denna punkt

ovillkorlig anpassning efter svenska förhållanden, sociala avvikelser bland flyktingar kan inte tolereras. Dels för att det får ojämlika konsekvenser, dels för att det hotar starka svenska gruppintressen.

Den jämlikhetsbaserade assimileringspolitik som förs gentemot flyktingarna har, som Mauricio Rojas konstaterat, paradoxalt nog fått allt annat än jämlika resultat:

Ojämligheten vad gäller hälsa, sysselsättning, inkomst och övriga materiella levnadsförhållanden har snarare ökat. Den i dag tillgängliga statistiken om t ex arbetslöshet, förvärvsintensitet, bidragsberoende, hälsotillstånd och förtidspensionering ger en mycket mörk bild. På alla dessa punkter är invandrarnas situation i dag i förhållande till befolkningen i övrigt betydligt sämre än vad den var 1975. (Fürth 1993, s 132-133)

I ljuset av detta måste man fråga sig vad jämlikhetsmålet egentligen är värt. Om det visar sig att av jämlikhetssträvan resulterar i sociala problem för flyktingarna, går det då att försvara jämlikheten? Låt mig ta ett konkret exempel på dilemmat med jämlikhetssträvan.

På Sandvik Steel i Sandviken har man sedan länge haft en stor mängd flyktingar anställda. Detta innebar heller inte nämnvärda problem i form av kulturkrockar, samarbetsproblem, rasistiska stämningar på företaget eller liknande. Flyktingarna gjorde också ett alldeles utmärkt jobb – när de var där. Även om inte sjukfrånvaron var högre än svenskarnas, var flyktingarna borta från arbetet väldigt ofta. Orsaken var att den svenskundervisningen var upplagd så att den bröt arbetsskiften på fabriken. Detta resulterade i sin tur i att en stor del av flyktingarna inte kunde arbeta kvar på företaget, och då Sandvik Steel är den helt dominerande arbetsgivaren på orten återstod bara arbetslöshet (Veckans Affärer nr 13 1990, s 68-69).

Ylva Brune menar att den lag från 1973 där flyktingar garanterades betald ledighet för 240 timmars svenskundervisning i allmänhet fick just denna effekt – att det blev betydligt mindre intressant för arbetsgivarna att anställa flyktingar och att arbetslösheten därför ökade. Detta var också skälet till att lagen senare avskaffades. (Brune 1993, s 14).

Den strävan efter jämlikhet som motiverar att flyktingarna ges rätten till offentligt finansierad svenskundervisning, och betald ledighet för denna, resulterar alltså i att fler flyktingarna blir arbetslösa. På motsvarande sätt kan man tänka sig att det förhåller sig även med

andra delar av den svenska politiken. Som nämndes tidigare finns anledning att misstänka att anställningstryggheten, vilken motiveras uteslutande av jämlikhets-skäl, leder till att flyktingarna har svårare att få arbete. Även motståndet från fackföreningsrörelsen kan delvis – åtminstone i retoriken – sägas vara motiverat av altruistisk jämlikhetssträvan. Principen att flyktingarna måste ha samma anställnings- och lönevillkor som svenskarna leder till att flyktingarnas situation på arbetsmarknaden försvåras ytterligare. Om avsteg från jämlikhetsprincipen gjordes – och flyktingarna exempelvis tilläts arbeta för lägre löner – skulle möjligheterna att få arbete öka betydligt.

Om denna förklaring är riktig är jämlikhetens pris mycket högt. Enkelt uttryckt innebär jämlikhetssträvan på detta område att flyktingarna förnekas möjligheten att utnyttja sina komparativa fördelar och i stället tvingas anpassa sig efter de mallar som är konstruerade av och för svenskar. De komparativa fördelarna inskränker sig heller inte till låglönearbete, utan gäller i lika hög grad högkvalificerade och intellektuellt krävande arbeten organiserade på flyktingarnas villkor, eller för den delen så kallad etnisk företagsamhet.

4.2 Svensk politik och lagstiftning

Den andra typen av förklaringar utgår från hur svensk politik och lagstiftning på området ser ut, och försöker hitta politiska – snarare än som ovan ideologiska – orsaker till problemen på arbetsmarknaden. Politiken och lagstiftningen ses av många debattörer som central, oavsett om de lösningsmodeller man föreslår innebär ökad politisk intervention eller avreglering.

4.2.1 "Paternalistisk flyktingpolitik"

Övergången från arbetskrafts- till flyktinginvandring innebar en betydande politisk omsvängning. Medan arbetskraftsinvandrarna betraktades som människor som kom till Sverige just för att arbeta – och också tilläts göra så – var den bärande attityden gentemot flyktingarna att det var väldigt synd om dem och att de måste "tas om hand" på olika sätt. Det råder ingen tvekan om att många av de flyende människor som söker sig till vårt land har fruktansvärda upplevelser bakom sig och även har fått bestående men av dessa. Icke desto mindre läggs i regel allt för stor vikt vid att "ta hand om" flyktingarna. En tänkbar förklaring kan därför vara att politisk paternalism motverkar flyktingarnas försök att hitta arbete och göra

rätt för sig i Sverige. Den uppfostran de ges på förläggningen hotar resultera i passivisering även efter det att uppehållstillstånd beviljats.

Medan arbetskraftsinvandrarna på den tid det begav sig i princip kunde gå direkt ut i arbete, placerades flyktingarna på förläggningar och utsattes för den så kallade "behandlingen". Behandlingen var ett speciellt program drivet av AMS (som fram till 1985 ansvarade för flyktingarnas integration), där de med hjälp av undervisning, information och bidrag skulle förberedas för livet i Sverige. Problemet var att flyktingarna många gånger inte var i större behov av sådan behandling än arbetskraftsinvandrarna, "behandlingen" var i sådana fall till mer skada än nytta. Charles Westin berättar om sina erfarenheter från flyktingmottagandet under 1970-talet:

Från Arbetsmarknadsstyrelsens sida syftade behandlingsprogrammet till att möjliggöra och underlätta den framtida bosättningen och sysselsättningen. Den syftade till att ge varje person viss, som det bedömdes, nödvändig kompetens för att leva och verka i Sverige [...] Kruxet med behandlingen var att den frantog människorna deras viktigaste resurs, de egna initiativen. [...] Sammanfattningsvis föll en kategori av personer halvt om halvt in i beroendeförhållanden visavi myndigheterna, en inställning som behandlingen främjade. (Brune 1993, s 15-16)

Idéerna bakom "behandlingen" är i allra högsta grad vid liv än i dag. Mona Sahlin och Maj-Lis Löow ger i en artikel i Aftonbladet exempel på den inställning till flyktingar som säger att de behöver "tas om hand" och inte kan förväntas ta ansvar för sina egna liv på samma sätt som andra människor. Sahlin och Löow menar att man faktiskt inte kan begära att asylsökande skall förvärvsarbeta, det finns ju så mycket annat de måste klara av först och som de har tillräckliga problem med:

I första hand ska de asylsökande ta ansvar för sitt och familjens dagliga liv, dvs sköta sin egen matlagning, städning, barnpassning, kontakter med förläggningen, sjukvården och andra instanser i samhället. I andra hand ska de asylsökande delta i den gemensamma skötseln av förläggningen, t ex städning av gemensamma lokaler och området utanför, bidra till fritidsaktiviteter för barn och vuxna och över huvud taget ta ett gemensamt ansvar för verksamheten på förläggningen. I tredje hand skall de delta i svenskundervisning och få samhällsinformation vid förläggningen och detta bör vara ett krav från samhället. [...] Först i fjärde hand kommer då ytterligare

sysselsättning, inklusive arbete, för de asylsökande. (Aftonbladet 1990-10-02).

De uppgifter Sahlin och Löow menar att de asylsökande på förläggningarna har fullt upp med att utföra, är – med undantag för svenskundervisningen – de samma som vilket vanligt svenskt hushåll som helst måste klara av. Och detta tror Sahlin och Löow kommer att fylla de asylsökandes tid så pass mycket att de helt enkelt inte *har tid* att arbeta. Vanligt hushållsarbete och kontakter med myndigheter skulle alltså, tillsammans med några timmars svenskundervisning, vara allt de klarar av. Med tanke på att en stor del av dem som söker asyl i Sverige är fullt friska och i arbetsför ålder, och till på köpet har akademisk utbildning och flera års arbetslivserfarenhet, förefaller detta fullständigt orimligt. Ett sådant misstroende från svenska myndigheters och politikernas sida skulle aldrig riktats mot vanliga svenskar. Kvintessensen i denna inställning är att att flyktingar, i och med att de kommer från andra länder, automatiskt har problem och måste "tas om hand". Mauricio Rojas fångar, åter igen, problemets kärna:

Systemet är skapat i bästa välmening men bygger ofta på en stor missuppfattning, att invandrarna är en utsatt grupp i samma mening som svenska alkoholister eller andra problemgrupper. Invandrarna är offer per definition. Det svenska systemet tar ifrån invandrarna ansvaret och gör dem bidragsberoende (Borås Tidning 1993-02-15).

Under den nuvarande borgerliga regeringen har möjligheterna att arbeta förvisso förbättrats. Sedan 1 juli 1992 har asylsökande som bedöms vara tvungna att vänta mer än fyra månader på besked rätt att förvärvsarbeta även om de inte har reguljära arbetstillstånd, och från den första juli 1994 har de ansvariga på respektive förläggning ett ansvar att se till att alla asylsökande sätts i någon form av – dock inte avlönat – arbete på förläggningen. Dessa förändringar går utan tvekan i rätt riktning. Tidigare var de asylsökande många gånger helt enkelt förbjudna att arbeta, och även oavlönad sysselsättning på förläggningarna motarbetades från såväl politiskt som fackligt håll.

De senaste årens förändringar förmår sannolikt bryta en del av den mest allvarliga tristessen på förläggningarna och sannolikt också ge de asylsökande en del av självrespekten tillbaka. Nu får de ju faktiskt arbeta. Fortfarande är emellertid problemen långt ifrån lösta.

Paternalismen är fortfarande allt för kvävande och bidragen allt för generösa, för att verkliga incitament för arbete skall kunna skapas. Det är svårt att ta steget ut på den svenska arbetsmarknaden när systemet för flyktingmottagande i grunden bygger på att flyktingarna inte kan och inte skall ta något personligt ansvar.

Många av flyktingarna glider efter tiden på förläggningen in i den bidragstagartillvaro den svenska flyktingpolitiken uppfostrat dem till. Inte för att bidragsberoende på något sätt ligger flyktingarna varmare om hjärtat än svenskarna. Men efter åratals väntan på förläggningar präglas de av känslan av oduglighet och förlorar sakta men säkert förmågan att ta ansvar för sina egna liv. Somliga lyckas ta sig ur den onda cirkeln, men många hämtar sig aldrig från den svenska flyktingpolitikens förlamande paternalism.

4.2.2 "Otillräckliga politiska åtgärder"

En vanlig förklaring går ut på att flyktingarnas situation på svensk arbetsmarknad ställer särskilda krav på politiken, och att de problem flyktingarna i dag upplever beror på att de politiska åtgärder som vidtagits inte är tillräckligt långtgående. Det förefaller också finnas en omfattande konsensus kring uppfattningen att det är en uppgift för politiken, att lösa flyktingarnas arbetsmarknadsproblem. Den borgerliga regeringen beskriver flyktingarnas situation på arbetsmarknaden på följande vis: "En grundläggande princip är att invandrares och flyktingars situation på arbetsmarknaden skall lösas inom ramen för den allmänna arbetsmarknadspolitik, vid behov kompletterad med särskilda, riktade insatser." (Kulturdepartementet 1993, s 23)

Detta påstående kan tyckas odramatiskt med tanke på att det yttras av de politiskt ansvariga för just flyktingpolitiken. I själva verket innebär dock principen ovan att man utgår från att det är med politiska insatser flyktingarnas arbetsmarknadsproblem skall lösas. Därmed avvisar man också tanken på att det skulle kunna vara så att en allt för omfattande, eller missriktad, politisk inblandning har bidragit till problemen. De enda medel den borgerliga regeringen uppfattar sig ha till buds är alltså reglering och politisk intervention. Om eventuella avregleringar sägs ingenting. Det omtalade systemskiftet är uppenbarligen inte tänkt att omfatta flyktingpolitiken.

Denna övertygelse delar även socialdemokraten Juan Fonseca, när han tillsammans med Luis Abascal avfyrar en breddsida mot den

borgerliga regeringen. Rubriken på artikeln är "Vi behöver stöd, vi behöver erkännande" och detta stöd antas a priori vara något den politiska makten skall leverera. Fonseca presenterar en imponerande lista på vad politiken borde göra ytterligare:

Kvotering av invandrare i det offentliga livet. [---] Rösträtten till riksdagsval och rätten för de invandrare som har rätt att rösta i kommunala val att delta i EG:s folkomröstning. [---] Andra och tredje generationen ungdomars identitet bör stärkas i skolan genom att bl a anpassa läroplanen och skolans inre arbete utifrån ett mångkulturellt perspektiv. [---] Vi måste kunna se också färgade människor inom t ex TV:n. Ge mer tid för skilda kulturer som är verksamma i Sverige i Sveriges Radio och Television. [---] Sverige behöver dynamiska folkrörelser, ge därför stöd till invandrarorganisationerna. Stimulera forskning på invandrarnas villkor. (Aftonbladet 1992-08-24)

Politiken tar alltså inte ett tillräckligt omfattande ansvar för flyktingarna. I Linköping förefaller politikerna ha dragit samma slutsats. Där drog man igång ett samarbete mellan skolan, socialförvaltningen och arbetsförmedlingen för att kartlägga vilka behov av arbete som finns bland flyktingarna. Sedan tilldelas flyktingarna av kommunen betald praktik som kombineras med studier, även dessa naturligtvis finansierade av skattebetalarna i kommunen (Östgöta-Correspondenten 1990-06-25).

I SAF-tidningen återfanns 1986 följande skrivning om flyktingarnas situation på arbetsmarknaden: "–Det behövs en fokusering på invandrarfrågorna just nu. Arbetslösheten bland invandrare är ungefär dubbelt så stor som bland svenskarna, därför måste vi hjälpa till att öppna dörrarna för dem." (SAF-tidningen 1986-09-25) Vilka dörrar skall då öppnas? In till landet? In till företagen? Nej, det är dörrarna in till AMS som skall öppnas genom en program AMS startat. Den som uttalar sig är Berit Bergling-Silenstam, som då var AMS' ansvariga för invandrarfrågor. Återigen menar man alltså att politiken, här i form av AMS, inte tar ett tillräckligt stort ansvar för flyktingarna och att det är endast med ett utökat politiskt ansvar problemen kan lösas. Denna uppfattning förefaller vara gemensam för såväl den borgerliga regeringen, som socialdemokrater och representanter för den statliga byråkratin.

Är då denna uppfattning rimlig? Det är naturligtvis svårt att förutspå effekterna av ännu inte lagda politiska förslag för

flyktingarnas situation på arbetsmarknaden. Vad man dock kan göra är att studera erfarenheterna av det politiska ansvarstagandet för flyktingarna hittills. Som nationalekonomen Jan Ekberg konstaterat är den höga arbetslösheten bland flyktingar ett relativt nytt fenomen. Under lång tid var förvärvsintensiteten högre bland de utländska medborgarna än bland svenskarna. Det var inte förrän under slutet av 1970-talet arbetslösheten började öka och blev högre än svenskarnas (Ekonomisk Debatt nr 2 1991, s 132).

Hur har då politiken och den politiska interventionen på flyktingområdet utvecklats under 1970-talet? 1968 tillsattes den stora Invandrarutredningen, med syfte att kartlägga de problem invandrare möter i det svenska samhället. Denna ledde fram till att riksdagen 1975 slog fast de principiella grunder som än i dag gäller för invandrar- och flyktingpolitiken; jämlikhet, valfrihet och samverkan. Särskilt stor var tonvikten på jämlikhetsmålet, som slagits fast redan när arbetet inleddes 1968. Sedan 1950-talet hade lagstiftningen successivt givit invandrarna allt fler sociala förmåner i syfte att utjämna de skillnader som i detta avseende fanns mellan dem och svenskarna. Utvecklingen mot allt större jämlikhet mellan svenskar och invandrare, i termer av social omsorg och annat, prioriterades upp avsevärt i och med 1975 års riksdagsbeslut. Sedan dess har det inom politiken betraktats som något av en självklarhet att flyktingar skall vara föremål för samma offentliga trygghetssystem som svenskarna (Gustafsson mfl 1990, s 27-29).

Vad gäller arbetsmarknadspolitikens präglades 1970-talet av en omfattande trygghetsideologi på arbetsmarknaden. Mest central är i detta sammanhang Lagen om anställningsskydd, LAS, vilken trädde i kraft 1974. Till dessa trygghetsreformer skall läggas den industristödspolitik som blev följden av de ekonomiska problemen i oljekrisens spår. Statens stöd till industrin ökade från 2,3 miljarder 1970 till 15,4 miljarder 1979. På det hela taget växte statens ansvar för situationen på arbetsmarknaden högst betydligt under 1970-talet (Axelsson mfl 1987, s 88-92).

1970-talet innebar således en avsevärd ökning vad gäller den politiska interventionen såväl för invandrarnas och flyktingarnas sociala situation, som arbetsmarknadsläget i allmänhet. Det är intressant att notera att det var just under denna period arbetslösheten bland invandrarna/flyktingarna började öka dramatiskt. Allt färre av de flyktingar som kom till Sverige lyckades få ett arbete. Även om

självfallet konjunkturella och andra faktorer spelat in, förefaller erfarenheten av den politiska interventionens effekter för flyktingar vara ganska dystert. Jag vill därför mena att det inte finns några goda skäl att tro att ett mer omfattande politiskt ansvarstagande för flyktingarnas arbetsmarknadssituation radikalt skulle kunna förbättra situationen. Erfarenheten antyder snarare en motsatt effekt.

4.2.3 "Anställningstryggheten försvårar"

Jag har tidigare citerat Mauricio Rojas uppfattning att det i den svenska flyktingdebatten finns en motvilja att inse att skillnader i kultur och sociala normer faktiskt medför kostnader, och att dessa innebär en nackdel för den flykting som söker anställning (Borås Tidning 1993-02-15). Det tycks finnas en naiv föreställning om att ett mångkulturellt samhälle är helt problemfritt och fungerar på precis samma sätt som ett kulturellt homogent samhälle. På samma sätt som det innebär kostnader vid internationella kontakter att det i de olika länderna talas olika språk, används olika valutor osv, innebär det naturligtvis kostnader om arbetsgivare och arbetstagare har olika kulturell bakgrund och därmed delvis olika referensramar. Detta konstaterande är alls ingen kritik mot det mångkulturella samhället, utan endast en påminnelse om att ett sådant samhälle kräver en högre grad av anpassning och flexibilitet från alla inblandade.

Det är alltså uppenbart att det finns kostnader förknippade med att anställa människor från andra kulturer. Dessa kostnader torde också vara i det närmaste oundvikliga på mångkulturella arbetsplatser. Det intressanta i sammanhanget blir som tidigare konstaterats om de regleringar som omgärdar den svenska arbetsmarknaden minskar eller ökar dessa kostnader. Åke Daun pekar i en artikel i tidskriften *Tvärsnitt* ut den svenska anställningstryggheten som en av de viktigaste orsakerna till den höga arbetslösheten bland flyktingarna. Anställningstryggheten ställer höga krav på förutsägbarhet, eftersom arbetsgivaren efter anställning ofta har svårt att "bli av med" olämplig personal:

Trygghet, säkerhet, förutsägbarhet har kommit att identifieras som en del av den svenska välfärden. [...] Emellertid förutsätter detta arrangemang en höggradig möjlighet att förutsäga arbetsprestationerna och mycket annat, eftersom en person som är anställd verkligen skall motsvara förväntningarna som yrkesman/yrkeskvinna och som arbetskamrat. (*Tvärsnitt* nr 3 1989, s 46)

Detta krav på förutsägbarhet, menar Daun, missgynnar personer med annan bakgrund än arbetsgivaren, personer som kan vara svåra att förutsäga och "förstå sig på":

Jag behöver väl knappast påpeka att denna trygghet i anställningen utgör ett initialt handikapp för arbetssökande av icke-svenskt ursprung. Arbetsgivarnas krav på sig att minimera risktagandet med anställningen kan rent av leda till att man väljer en möjligtvis något mindre formellt meriterad svensk före en invandrarakademiker, eftersom svenskens insatser och inte minst sociala roll på arbetsplatsen är mycket lättare att förutse (Ibid).

Detta skulle alltså innebära att anställningstryggheten ytterligare ökar de kostnader som är förknippade med att anställa flyktingar. Felaktiga bedömningar vid anställning blir avsevärt mer kostsamma, när det är så pass svårt att rätta till dem. Den klokaste strategin i detta läge torde då vara att anställa den arbetssökande som innebär det minsta risktagandet. Som Daun påpekar är detta sällan en flykting. Kanske kan man tänka sig att det också är extra svårt att avskeda en flykting som inte sköter sitt jobb, då arbetsgivaren då också löper risken att anklagas för att vara rasist och ha avskedat flyktingen just på grund av hans/hennes etniska ursprung. Säkrare då att anställa en svensk.

Denna förklaringsmodell verkar också rimlig i ljuset av den historiska utvecklingen av arbetsmarknadspolitiken och flyktingarnas problem att få arbete. Som Jan Ekberg visat började flyktingarna/invandrarnas problem på arbetsmarknaden egentligen först på 1970-talet och sedan mitten samma årtionde har arbetslöshetstalen stigit kraftigt för varje år.

Intressant är då att notera att 1970-talet var brytpunkten även vad gäller svensk arbetsmarknadspolitik. Då övergick 1960-talets tillväxtfilosofi till en uttalad trygghetsfilosofi. Under 1960-talet var syftet med arbetsmarknadspolitiken förvisso att skapa sysselsättning åt medborgarna, men inte nödvändigtvis på det företag vederbörande för tillfället var anställd, eller i den region han/hon råkade vara bosatt. Åtgärder för att öka rörligheten på arbetsmarknaden var centrala för att kunna utnyttja resurserna optimalt. 1970-talet innebar en fullständig nyorientering av arbetsmarknadspolitiken. Lagstiftningen syftade inte längre till att utnyttja resurserna optimalt, så att den fulla sysselsättningen kunde garanteras, utan att tillförsäkra varje enskild

anställd rätten att behålla sitt arbete. Som kronan på verket trädde Lagen om anställningsskydd, som av Daun pekas ut som den största boven i dramat, i kraft 1974 (Axelsson mfl 1987, s 85-89).

Det förefaller högst sannolikt att den omfattande anställningstryggheten har bidragit till att ytterligare öka de kostnader som är förknippade med att anställa flyktingar. Syftet med trygghetslagstiftningen är att garantera fortsatt anställning åt dem som har arbete, eller åtminstone att in i det längsta minimera risken att de sägs upp. I denna mening fungerar också lagstiftningen, men tryggheten åstadkoms på de arbetslösas bekostnad. Det blir orimligt svårt för dessa att konkurrera om arbetstillfällena med dem som redan har arbete. Dessutom leder svårigheten att "bli av med" personal till påtaglig försiktighet vid anställning. Och värst drabbas flyktingarna, vars arbetsinsats och sociala roll på arbetsplatsen arbetsgivaren har särskilt svårt att bedöma.

4.3 '*Naturligt och oundvikligt*'

På sina håll tycks det finnas en idé om att den höga arbetslösheten bland flyktingar, och deras svårigheter att få arbeten som motsvarar deras utbildning, är fullt naturlig och att det rentav är tänkt att vara på det sättet. I Affärsvärldens "invandrarnummer" 1992 gavs exempel på denna typ av förklaring:

Det kan inte råda något tvivel om att invandringen krasst ekonomiskt är till nytta för Sverige. [...] En populär uppfattning har varit att invandrarna tar jobben för svenskarna. Men detta är en fördom. [...] Eftersom andelen arbetslösa är högre bland invandrarna blir det faktiska resultatet att invandrarna drabbas av en större del av den arbetslöshet som i dag anses vara samhällsekonomiskt nödvändig. Slutsatsen måste bli att invandringen har minskat arbetslösheten bland infödda svenskar, i förhållande till vad den annars skulle ha varit. (Affärsvärlden nr 1-2/92, s 17-18)

Det är svårt att förstå varför detta skulle vara "till nytta för Sverige", eller för den delen oundvikligt. Om det är så att arbetslösheten bland flyktingar måste vara så hög som den är i dag, är väl detta ändå ett problem? Såväl samhällsekonomisk som humanitärt måste det anses otillfredsställande att den öppna arbetslösheten bland flyktingarna rusar upp till 22,5 procent. På samma sätt som arbetslösheten i allmänhet går att få ned på olika sätt, måste det rimligtvis finnas

metoder att minska arbetslösheten bland flyktingar. Det verkar orimligt att bara konstatera att "eftersom andelen arbetslösa är högre bland invandrare än bland infödda svenskar", så blir situationen si eller så. Menar Affärsvärlden att arbetslöshet bland flyktingar, till skillnad från arbetslösheten bland vanliga svenskar, är en på förhand given konstant som inte går att påverka?

En liknande uppfattning, men från politisk infallsvinkel, framförs av tidigare invandrarministern Georg Andersson. Han menar att det faktiskt är tänkt att vara på det här viset. Flyktingarna **skall** vara arbetslösa i högre utsträckning i högre utsträckning än svenskar. Flyktingar skall vara flyktingar och inte arbetskraftsinvandrare. De skall därför heller inte arbeta:

-Vi har konsekvent sagt nej till att ge asylsökande tillfälligt arbetstillstånd under alla år. Det löser inga problem utan skapar troligen nya. Att söka asyl kan då användas som ett instrument för att kunna få rätt att komma in och jobba, säger statsrådet. Det är viktigt att kunna göra bedömningar utifrån rent flyktingpolitiska orsaker och inte en massa andra skäl. (SAF-tidningen nr 36 1988, s 16)

Juan Fonseca, s-ledamot av Stockholms kommunfullmäktige, går i en debattartikel till angrepp mot den borgerliga regeringen för att medvetet låta arbetslösheten bland flyktingar öka:

Finns det en medveten politik att låta Sverige sälla sig till länder som Frankrike, England och Holland där arbetslösheten bland invandrare i vissa delar är uppe i 70 procent? Vill man låta denna utveckling fortsätta för att kunna peka på en restriktivare flyktingpolitik av arbetsmarknadsskäl? (Aftonbladet 1993-07-30)

Om man bortser från den kanske något krystade konspirationsteorin, och det faktum att Fonsecas angrepp lika gärna kunde varit riktat mot oppositionen, slår han onekligen huvudet på spiken. Enligt Andersson, Löow och Sahlin är det just så att arbetslösheten bland flyktingarna i viss utsträckning är resultatet av en medveten politik. En politik som varit densamma oavsett den sittande regeringens partifärg.

Finns det då något stöd för tesen att flyktingar med nödvändighet måste drabbas av hög arbetslöshet, på det sätt som antyds i citatet ur Affärsvärlden ovan? Detta är i grund och botten en ekonomisk, snarare än politisk, fråga. I boken *Invandring och försörjning* (Daidalos 1990) görs ett försök till ekonomisk tolkning av invandringens effekter.

Denna delas upp på arbets- respektive varumarknaden. På arbetsmarknaden innebär invandringen att tillgången på arbetskraft ökar, vilket leder till att priset på arbetskraft – det vill säga lönenivån – sjunker. På varumarknaden ökar tillgången dels på humankapital i form av utbildning, dels på arbetskraft. Detta i sin tur leder till att ekonomins produktionsmöjligheter ökar, med de ökade resurserna kan en större mängd varor produceras. Hur stora effekterna på arbets- respektive varumarknaden blir, avgörs bland annat av arbetskraftsefterfrågans lönekänslighet och mängden humankapital hos den invandrande arbetskraften (Gustafsson mfl 1990, s 42-47).

Detta är självfallet en mycket förenklad modell, vilken förutsätter ett tillstånd av perfekt konkurrens. Men den visar ändå att det i ekonomins mest fundamentala funktioner – sådana de beskrivs i de teoretiska grundmodellerna – inte finns några skäl för att anta att flyktingar måste omfattas av hög arbetslöshet. Det faktum att situationen är sådan i Sverige beror snarare på det sätt på vilket samhällsekonomin fungerar just i Sverige, än på några ekonomiska "naturlagar".

En liknande infallsvinkel har också Mauricio Rojas när han menar att det ingalunda är flyktingmottagandet i sig, eller för den delen etnisk diskriminering, som skapar problemen. I stället menar han att det är den reglerade svenska ekonomin som bär ansvaret. Den ger, menar Rojas, bara "uttryck för redan etablerade gruppers intressen" och eftersom svensk politik är anpassad efter dessa grupper är risken stor att flyktingarna hamnar i skymundan. Politiken är till för att hjälpa flyktingarna, men skapar i själva verket en hel del problem för dem (Borås Tidning 1993-02-15).

6. SLUTSATSER

6.1 Arbetsmarknaden

Som tidigare konstaterats går det knappast att komma ifrån att det finns vissa naturliga extra kostnader förknippade med att anställa flyktingar. Osäkerhet inte bara över hur flyktingen kommer att sköta sina arbetsuppgifter, utan kanske framför allt hur vederbörande kan komma att fungera socialt på arbetsplatsen, innebär en kostnad för arbetsgivaren. Den svenska arbetsmarknadens regleringar tenderar emellertid, att döma av vad som ovan anförts, att ytterligare driva upp dessa kostnader.

Främst gäller detta anställningstryggheten, och då i första hand Lagen om anställningsskydd (LAS) och Medbestämmandelagen (MBL). LAS drabbar flyktingarna på två sätt. Dels skapar den ökade tryggheten för dem som redan är anställda svårigheter för dem som står utanför arbetsmarknaden men vill in. Värst utsatta är i detta sammanhang arbetsökande utan relevant arbetslivserfarenhet som till exempel flyktingar och ungdomar. Dels ställer LAS också stora krav på förutsägbarhet vad gäller arbetsprestation och social roll på arbetsplatsen, krav det kan vara svårt för en person från en främmande kultur att uppfylla.

MBL fungerar på liknande sätt, det blir svårare för arbetsgivaren att avskeda personal. Även om lagen påstås vara i det närmaste verkningslös annat än som fördröjning, försvårar den avskedanden. En av de viktigaste åtgärderna för att minska flyktingarnas problem på arbetsmarknaden, är därför ett avskaffande av såväl LAS som MBL. Dessa lagar förutom skulle arbetslösheten bland flyktingarna av allt att döma vara avsevärt lägre, till gagn för såväl flyktingarna själva som den svenska ekonomin och de svenska skattebetalarna.

En annan egenhet på svensk arbetsmarknad är de så kallade "tills vidare"-anställningarna. Det rimliga vore, kan man tycka, att en arbetsgivare vid anställning identifierar en arbetsuppgift som måste utföras, och därefter avlönar någon för att utföra denna arbetsuppgift. När uppgiften är utförd upphör således även anställningen. Så fungerar det emellertid i regel inte på den svenska arbetsmarknaden, där anställs man "tills vidare", vilket innebär att anställningen fortsätter om det inte finns "saklig grund" för uppsägning. Och vad som är "saklig grund" och inte är alltid förhandlingsbart. I extrema fall har inte ens alkoholism ansetts utgöra saklig grund, då detta klassas som en sjukdom och man inte får avskeda människor för att de är sjuka (Kristersson & Hellman 1994, s 27-28).

Även principen med "tills vidare"-anställningar går ut över flyktingarna, då denna princip ytterligare ökar kraven på förutsägbarhet vid anställning. Om personal anställdes på projektbasis, för att utföra vissa klart definierade arbetsuppgifter under en begränsad tid, skulle kostnaderna för att anställa flyktingar vara avsevärt lägre. Och därmed skulle fler flyktingar kunna få arbete. En betydligt större orientering mot projektbaserade anställningar, på

bekostnad av "tills vidare"-anställningarna, är alltså nödvändig för att flyktingarna skall kunna komma in på arbetsmarknaden.

6.2 Fackets inflytande

En av de förklaringar jag tidigare redogjort för anser att fackföreningsrörelsens inflytande är en viktig orsak till att flyktingarna hålls utanför arbetsmarknaden. Detta har inte att göra med att attityden till flyktingar skulle vara mer negativ bland fackföreningsfolk än bland andra, det är fråga om en intressekonflikt. Det ligger vanligtvis inte i fackföreningsrörelsens intresse att utländska medborgare ges möjlighet att konkurrera på arbetsmarknaden. Det hotar de fackanslutnas privilegier. Att komma till rätta med detta är inte helt enkelt. En egenhet med den svenska arbetsmarknaden är att de styrande reglerna ofta inte finns fastslagna i lag utan vilar på praxis och avtal träffade mellan arbetsmarknadens parter. Detta gör det hela avsevärt svårare att ändra på.

Det grundläggande skälet till att fackföreningsrörelsen har ett sådant kraftfullt, och negativt, inflytande på flyktingarnas möjligheter att få arbete är att oproportionerligt stor vikt läggs vid gällande kollektivavtal och att det enskilda företags bästa därmed prioriteras ned. Om en större del av löneförhandlingarna sköttes på lokal nivå skulle fackets möjligheter att förhindra låglönekonkurrens från flyktingar minska betydligt. Större hänsyn skulle då kunna tas till det enskilda företags väl och ve, vilket även facket i en sådan situation skulle ha visst intresse av att värna.

Vid sidan om detta är det viktigt att slå fast att om arbetsrättsliga regler som till exempel LAS och MBL avvecklades, vore fackets möjligheter att starta konflikter som skadar företaget avsevärt mindre. Att strejkvapnet kan användas, även i strid med gällande avtal, utan betydande risker för avskedanden är en av de mest fundamentala orsakerna till att arbetsgivarna i så stor utsträckning tvingas rätta sig efter fackets åsikter. Ett avskaffande av de centrala delarna av anställningstryggheten skulle således, i kombination med att lokala förhandlingar ersätter de centrala avtalen, minska fackföreningsrörelsens möjligheter att blockera anställning av flyktingar.

6.3 Jämlikhet i flyktingpolitiken

Att jämlikhet skall vara det överordnade målet för flyktingpolitiken antas vara en allmän sanning i den svenska debatten. Alla avsteg från denna princip fördöms som "segregation" och antas därmed vara orättfärdiga. Naturligtvis skall flyktingarna ha det lika bra som svenskarna, menar man. Ylva Brune definierar till exempel i sin bok "Invandrare i svenskt näringsliv" segregation som *'utstötning och underordning av kulturellt annorlunda grupper'* (Brune 1993, s 113). Tidigare i rapporten citerade jag Carl Bildts fördömande av arbetskraftsinvandring med motiveringen att denna skulle leda till ett segregerat samhälle (Affärsvärlden nr 24 1988, s 39).

Frågan är emellertid om den så kallade segregationen är så hemsk. Det gäller att skilja mellan segregation skapad på politisk väg och skillnader som uppstår naturligt på marknaden. Vad som döljer sig bakom termen segregation är i detta fall inget annat än att flyktingarna tillåts leva på det sätt de finner lämpligt, och därmed till fullo utnyttja sina komparativa fördelar. Från svenskt myndighetshåll ställs då inga andra krav än att flyktingarna respekterar svensk lag. Ekonomiska och sociala skillnader uppfattas som naturliga. Detta skulle på ett bättre sätt tillvarata de speciella erfarenheter och färdigheter flyktingarna har. Därmed skulle flyktingarnas möjligheter att få arbete också öka.

I dag ses det ofta som en självklarhet att flyktingar via statens försorg skall garanteras samma levnadsvillkor som svenskarna. Även om kulturella avvikelser accepteras, och till och med i viss utsträckning subventioneras, skall flyktingarnas sociala förhållanden "försvenskas" i så hög utsträckning som möjligt. Det är emellertid långt ifrån säkert att det svenska sociala livet, understött av den svenska socialstaten, passar flyktingarna som är vana vid helt andra sociala strukturer. Hedi Bel Habib beskriver den svenska kulturen som resultatet av en *'självständighetsneurosis'*, där varje människas oberoende värderas oerhört högt. Allt för starka familjeband uppfattas som ett hot mot detta oberoende, därför har politiken utformats för att främja oberoende även från dessa.

Vi lever i en skattefinansierad och påtvingad ensamhetskultur. Vid den senaste bostadsräkningen bestod närmare 40 procent av landets 3,8 miljoner hushåll av en enda person. Mer än en och en halv miljon människor lever ensamma nu. Därtill kommer 132.000 ensamstående med barn. För en del är ensamheten självvald, för andra är den en plåga. (Socionomen nr 5 1992, s 27)

Detta politiska tryck för ett upplösande av självständighetshämmande familjeband står i skarp kontrast till den bakgrund många av flyktingarna kommer ifrån. För många flyktinggrupper utgör familjen den trygghet och det stöd de behöver för att kunna klara sig. Tack vare familjesolidariteten skulle flyktingarna många gånger klara sig bättre, utan självständighetsskapande bidragssystem. Hassan Hosseini-Kaladjahi framhåller i sin studie av iranier på svensk arbetsmarknad familjestrukturens betydelse:

The Iranian traditional family, like families in other traditional societies, apart from its procreation and socialization functions common to all families in all societies, still performs a variety of economic, social and cultural functions that have been turned over, in industrial societies, to other official organizations: running of production units; secular, religious and professional education of children and taking care of the sick and elderly (Hosseini-Kaladjahi 1993, s 18).

Ett konkret exempel på hur familjen bidrar till att förbättra flyktingarnas situation på arbetsmarknaden är det utbredda småföretagandet. Mauricio Rojas har studerat företagsamheten inom några flyktinggrupper i Malmöhus län. Bland till exempel iranier är företagarakтивiteten mer än tre gånger så hög som bland länets befolkning i genomsnitt. Multietniska företag – med anställda av mer än en nationalitet – visar sig vara mycket ovanliga, i de flesta företagen kommer ägare, chefer och anställda från samma land (Rojas 1993, s 7, 13).

En studie gjord av forskare vid högskolan i Kalmar pekar också på att det många gånger är den egna familjen som arbetar i företaget, och att familjemedlemmar ofta också hjälper till med startkapital. Företaget utgör med andra ord en gemensam angelägenhet för hela familjen. Kapital för igångsättandet lånas upp inom familjen, och företaget kan sedan garantera arbete åt flera av familjemedlemmarna (Hult & Lindblom 1989).

På motsvarande sätt tar familjen ofta hand om familjemedlemmar som är arbetslösa eller har olika sociala problem. Offentliga bidrag eller inblandning från sociala myndigheter är många gånger varken nödvändiga eller efterfrågade. Problemen löses många gånger bättre på frivillig personlig väg inom familjen. Det finns därför ingen anledning att bekymra sig över att flyktingarna skulle fara illa om

jämlikhetsmålet övergavs och de inte var berättigade till lika omfattande sociala förmåner som svenskarna. I många fall kan familj, släkt och vänner träda in och stötta när det behövs.

En allt mer omfattande företagsamhet bland flyktingar leder i förlängningen till en etniskt uppdelad – "segregerad" – arbetsmarknad, där flyktingar anställs av och arbetar med landsmän. Detta har den uppenbara fördelen att de kostnader som är förknippade med mångkulturella arbetsplatser helt kan undvikas. Mångkulturella arbetsplatser är förvisso en vacker tanke, men innebär också problem, i och med de kostnader kulturskillnaderna skapar. Därför bör företagsamheten bland flyktingar uppmuntras i stället för att som idag motverkas. Även om detta leder till att arbetsmarknaden blir mer "segregerad" och det för jämlikheten så heliga personliga oberoendet av andra människor inskränks.

Om jämlikhetsmålet övergavs skulle det också vara möjligt för flyktingarna att arbeta för lägre löner och kanske även under mindre gynnsamma förhållanden (vad gäller arbetstider och liknande) än svenskarna. Detta hindras i dag bland annat av jämlikhetssträvan i flyktingpolitiken, med resultatet att flyktingarna inte kan ges arbete över huvud taget. På liknande sätt förhåller det sig, vilket belystes tidigare i rapporten, med till exempel rätten till offentligt finansierad svenskundervisning. En sådan utveckling, där andra sociala regler gäller för flyktingar än för svenska medborgare, kommer utan tvekan att kritiserats av dem som menar att man därmed skulle riskera att skapa en underklass av flyktingar.

Frågan är emellertid vilket som är att föredra – dagens situation där över hälften av flyktingarna i arbetsför ålder står utanför arbetsmarknaden, eller en situation där de kan erbjudas arbete, om än till lägre betalning och under mindre gynnsamma förhållanden. Flyktingarna är redan i dag en ny underklass, men inte på grund av för lite utan för mycket jämlikhet på arbetsmarknaden. En rimlig tumregel borde vara – hellre ojämnt arbete än jämlik arbetslöshet.

Det bör understrykas att en sådan princip med sociala undantagsregler för flyktingar endast är en kortsiktig lösning tänkt att åtgärda de mest akuta problemen. På längre sikt finns, vilket jag återkommer till, mycket som tyder på att en grundläggande konflikt mellan invandring och den svenska socialstaten per se.

6.4 Personligt ansvarstagande

De människor som kommer till våra gränser som flyktingar är många gånger begåvade, välutbildade och företagsamma. De har genomgått stora svårigheter för att ta sig till Sverige, svårigheter de flesta svenskar med stor sannolikhet inte skulle klara av. Paradoxalt är då att dessa människor behandlas som hjälplösa barn när de kommer hit. De placeras på förläggningar, utan möjligheter att försörja sig själva, och matas med bidragspengar.

Detta förefaller både onödigt och skadligt. Det finns ingen anledning att förvänta sig att alla de människor som söker sig till våra gränser på något sätt måste tas om hand och hjälpas med offentliga bidrag. De allra flesta av dem är helt vanliga människor, utan större sociala eller psykiska problem, vilka borde kunna avkrävas ett större personligt ansvar. Mauricio Rojas har gjort sig känd i debatten bland annat just för att argumentera för att högre krav skall ställas: "Det jag säger är något som alla borde kunna vara överens om, att invandrarnas styrka ligger i deras förmåga att kämpa, ta ansvar, skapa något nytt. Om vårt samhälle inte kan erbjuda dem den möjligheten, då hjälper inte våra bidrag." (Borås Tidning 1993-02-15)

Dagens system är sannolikt inte bara onödigt utan även skadligt. Den passiviserande paternalismen på förläggningarna och även därefter bryter ned flyktingarnas självbevarelsedrift och uppfostrar dem helt enkelt till bidragstagare. Människor som i sitt gamla hemland och under flykten därifrån utsatts för svåra fysiska och psykiska påfrestningar torde vara extra känsliga för denna typ av "uppfostran". För flyktingarna själva vore det sundare med en politik som premierar arbete och initiativtagande i stället för motsatsen.

En flyktingpolitik ur detta perspektiv skulle möjliggöra för flyktingarna att arbeta och göra rätt för sig i det nya landet och skapar incitament för arbete i stället för som i dag passiviserar med bidrag. Med de förändringar av arbetsmarknaden vad gäller anställningstrygghet, fackligt inflytande och jämlikhetskrav jag föreslår skulle möjligheterna för flyktingarna att få arbete vara betydligt större. Därför måste också krav ställas på att de verkligen arbetar och gör rätt för sig.

De allra flesta bidrag som i dag ges till flyktingarna skulle på en sådan öppnare arbetsmarknad vara fullkomligt onödiga, och många gånger direkt skadliga. Vissa kostnader under den allra första tiden i

Sverige kommer sannolikt många gånger vara praktiskt omöjliga för flyktingarna själva att bära. I dessa fall kan lån beviljas, lån som skall betalas av så snart flyktingen fått arbete. När flyktingen väl ordnat arbete skall han/hon bära samtliga kostnader själv, även då sådana kostnader som är förknippade med svenskundervisning och andra åtgärder för att kunna fungera väl i det svenska samhället. Dessa undantagsregler skulle rimligtvis gälla under den första tiden i Sverige, varefter flyktingarnas förmåner likställs med svenskarnas.

Att kräva ett så pass omfattande personligt ansvarstagande av flyktingarna är alls inte hårt eller omänskligt, tvärtom. Att låta flyktingarna göra rätt för sig är ett anständighetskrav. Det är en ren skymf mot de människor som söker sig till vårt lands gränser att ta ifrån dem ansvaret för sina egna liv. Flyktingarna är på intet sätt sämre eller mindre kapabla människor än de infödda svenskarna. De är inga andra klassens medborgare som måste "tas om hand". Därför skall de heller inte behandlas som sådana, utan avkrävas personligt ansvar för sina liv och de pengar de kostar. Det är inte det minsta rättvist eller solidariskt att undandra flyktingarna möjligheterna att försörja sig själva. Det är i stället kränkande och djupt omänskligt.

6.5 Flyktingarna och socialstaten

De slutsatser som hittills dragits pekar samtliga mot någon form av justering inom den rådande svenska politiken, inga allt för dramatiska förändringar således. Denna strategi är utan tvekan den mest praktiskt gångbara, men i ett längre perspektiv finns anledning att fråga sig om den är tillräcklig. De ovan föreslagna undantagsreglerna från socialstatens i grunden generella system och lagar är till exempel knappast långsiktigt önskvärda. Att ha särskild lagstiftning för personer av utländskt ursprung ger obehagliga associationer till de nu avvecklade apartheidlagarna. Justeringar i marginalen riskerar vidare att på längre sikt skapa nya och kanske minst lika besvärliga snedvridningar. Om syftet är att i grunden göra något åt de problem flyktingarna möter på svensk arbetsmarknad är frågan om inte själva systemen borde göras om.

Det finns en hel del som tyder på att den svenska socialstaten som sådan är roten till flyktingarnas problem på arbetsmarknaden och att dessa inte helt kan lösas med mindre än att socialstaten fundamentalt förändras och krymper. Nils Öberg slår i sin avhandling *Gränslös rättvisa eller rättvisa inom gränser* fast att det finns en grundläggande konflikt

mellan den utbyggda socialstaten och invandringen. De universalistiska rättviseideal socialstaten bygger på tvingas stå tillbaka till förmån för omsorgen om den sociala rättvisan inom landet. Socialstatens rättvisesyn tycks inte kunna hantera annat än "rättvisa inom gränser" (Öberg 1994). Även i praktiska politiska sammanhang finns en motsättning mellan sociala förmåner och invandring, vilket illustrerades tidigare med fackföreningsrörelsens spänning mellan nationella sociala förmåner och internationell solidaritet.

Socialstaten tycks innebära problem i två sammanhang vad gäller flyktingmottagande och invandring. För det första förefaller den underblåsa konflikter, eller i varje fall meningsmotsättningar mellan svenska intressegrupper och utlänningar. Vi har tidigare i denna rapport kunnat se hur till exempel den svenska arbetarrörelsen av omsorg om sina medlemmars sociala förmåner tvingats inta en avvisande attityd till flyktingar, en attityd som i stora stycken är helt oförenlig med den internationella solidaritet som utgör ett av rörelsens fundament. Ett teoretiskt stöd ges av Friedrich August von Hayek när han redan 1961 försöker skåda in i framtiden vad gäller socialstatens konsekvenser:

Nationella grupper kommer att bli allt mer slutna, allteftersom denna uppfattning som vi kämpar mot [socialstatens omfördelningsprinciper, min anm.] sprider sig. Hellre än att ge människor del av de fördelar som livet i deras land kan erbjuda, torde en nation föredra att utestänga dem helt och hållet, ty har de väl fått ta del av dessa fördelar, kommer de snart att kräva som sin rätt att få en viss del av landets välstånd. Föreställningen att medborgarskap eller till och med en längre tids vistelse i ett land ger rätt till en viss levnadsstandard håller på att bli en källa till allvarliga internationella motsättningar. (Frihetens Grundvalar, s 105)

Enligt von Hayek finns alltså i socialstaten inbyggda konflikter mellan de "infödda" medborgarna i ett land och de som söker sig till landet som invandrare. Starkt förenklat kan man säga att socialstatens framväxt inneburit att en allt mindre del av människors sociala levnadsförhållanden avgörs av deras intjänandeförmåga på marknaden och att andra inkomstkällor blivit allt viktigare. Det borde också vara ett förhållandevis odramatiskt antagande att människor därmed valt att i högre grad inrikta sig på att försöka utnyttja dessa nya inkomstkällor, det vill säga att helt enkelt försöka maximera

inkomsterna i form av diverse bidrag och subventioner. I detta sammanhang innebär en allt för omfattande invandring ett problem, på så sätt att konkurrensen om förmånerna ökar.

Så länge en så pass stor del av den personliga välståndsnivån avgörs av hur väl olika intressegrupper lyckas få genomslag hos ansvariga politiker för att få till stånd en viss omfördelning, kommer flyktingarnas situation att vara mycket problematisk. Flyktingarna är som intressegrupp betraktad dåligt rustad, man har få tydliga gemensamma intressen, är mycket heterogen och dåligt organiserad. Åtskilligt talar därför för att flyktingarnas ekonomiska och sociala förhållanden skulle förbättras av ett större inslag av marknad i den svenska ekonomin. Vad som ovan sagts om arbetsmarknadspolitiska avregleringar, minskat fackligt inflytande och mindre jämlikhetsbaserad lagstiftning ger stöd för detta mer generella antagande.

Den andra negativa konsekvens socialstaten kan antas ha vad gäller flyktingarnas möjligheter att lyckas på arbetsmarknaden är att den tenderar att locka hit "fel" människor. Från flyktingfientligt håll förs sedan en tid tillbaka en vulgärdebatt om flyktingarnas parasiterande på de svenska bidragssystemen, det antyds tidvis att viljan att leva på andras bekostnad skulle vara närmast genetiskt betingad hos vissa flyktinggrupper. Dessa påståenden är utan tvekan falska. Det torde inte råda något tvivel om att det inte är en naturlig nedärvd egenskap hos flyktingar att vilja leva på bidrag. Den typ av bidragssystem vi har i Sverige existerar inte i deras hemländer, varför de rent praktiskt inte kan ha någon erfarenhet av hur det är att vara bidragstagare. De människor som kommer till Sverige kommer hit för att få skydd undan krig, död och förföljelse – inte för att få socialbidrag.

Lika fullt är det rimligt att anta att de befintliga sociala förmånerna påverkar flyktingströmmens sammansättning. På samma sätt som svenska medborgare i olika situationer påverkas av vilka incitament det politiska systemet ger, bör rimligtvis befintliga sociala förmåner vara en av de faktorer som avgör flyktingarnas val av flyktingland. Självfallet gör det faktum att Sverige enbart tar emot flyktingar, och inte arbetskraftsinvandrare, att valsituationerna inte är helt fria och förutsättningslösa. Men de gånger ett reellt val mellan olika alternativländer kan göras förefaller det orimligt att **avvisa** sociala förmåner som en av de faktorer som avgör valet. Allt annat lika borde

då de mest företagsamma människorna söka sig till länder där de kan utnyttja sin förmåga till fullo – till exempel länder med sparsamma sociala förmåner och låga skatter – medan mindre företagsamma människor väljer länder där den sociala tryggheten är större.

De bilder flyktingar har av Sverige innan de kommer hit är ofta starkt positivt överdrivna, det nya landets idealiseras och framställs som fullständigt befriat från problem. I dessa idealbilder intar föreställningen om omfattande och förutsättningslösa sociala förmåner ofta en central plats (se t ex Hosseini-Kaladjahi 1990). En av de fördelar man uppfattar finns med Sverige är just de frikostiga sociala förmånerna. Detta är alls ingen flyktingfientlig uppfattning, ej heller något argument för mer restriktiv flyktingpolitik. Det är ett faktum att flyktingarna på många sätt är mer initiativrika och driftiga än svenskarna, företagartensiteten är till exempel som tidigare nämnts betydligt högre bland utländska medborgare än bland infödda svenskar. Poängen är att om de sociala förmånerna var mindre påkostade skulle sannolikt de människor som söker sig hit vara än mer företagsamma, vilket skulle öka deras möjligheter att få arbete i Sverige. Denna effekt skulle av allt att döma vara mycket långsiktig och inte heller gälla i varje enskilt fall, men att invandringens sammansättning på sikt skulle förändras torde det inte råda någon tvekan om.

Källor och litteratur

Litteratur:

Ahloos, M, *Hjärnkraft på sparläga*, Stockholm: SACO 1991

Axelsson, R mfl, *Den svenska arbetsmarknadspolitiken under 1900-talet*

Arlöv: Prisma 1987

Brune, Y, *Invandrare i svenskt arbetsliv*, Tranås: Statens Invandrarverk 1993

Civilingenjörsförbundet, *Invandrarprojektet*, Stockholm 1991

Fürth, T & Ornbrandt (red), B, *I samma hus*, Stockholm: Carlssons 1993

Gustafsson, B mfl, *Invandring och försörjning* Uddevalla: Daidalos 1990

von Hayek, F A, *Frihetens Grundvalar*, Katrineholm: Ratio 1983

Hosseini-Kaladjahi, H, *Iranians and the swedish labour market*, Stockholm: Stockholms Universitet 1993

- Hosseini-Kaladjahi, H, *The Swedish 'Paradise'. The image of Iranian immigrants about Sweden*, Stockholm: Stockholms Universitet 1990
- Hult, M & Lindblom, G, *Invandraren som entrepreneur*, Kalmar: Höskolan i Kalmar 1989
- Kristersson, U & Hellman, J, *Non-working generation*, Stockholm: Timbro 1994
- Kulturdepartementet, *Invandrar och flyktingpolitiken 1993*, Stockholm 1993
- Lag mot etnisk diskriminering i arbetslivet*, SOU 1983:18
- Olika men ändå lika - om invandrarungdomar i det mångkulturella Sverige* SOU 1991:60
- Rojas, M, *Iransk, latinamerikansk och polsk företagsamhet i Malmöhus län 1989-1992*, Lund: Lunds Universitet 1993
- Soldatinstruktion - allmän del, Vårt fädernesland och dess försvar* Stockholm: Lantförsvarets kommandoexpeditioners bokförlag 1929
- Sowell, T, *Vägen ut ur slummen*, Stockholm: Timbro 1989
- Tema Invandrare*, Levnadsförhållanden rapport 69, SCB 1991
- Underlagsrapport från storstadsutredningen*, SOU 1989:111
- Wonnacott, P & Wonnacott, R, *Economics*, New York: John Wiley & sons 1990

Artiklar:

- Akademikerjobb, bara för svenskar?, *Tvärsnitt* nr 3 1989
- AMS har räknat åt skogen fel, *Veckans Affärer* nr 13 1990
- Från invandrapolitik till integrerad samhällspolitik, *Socionomen* nr 5 1992
- Försämrad sysselsättning för invandrarna under 1980-talet, *Ekonomisk Debatt* nr 2 1991
- Ge oss jobb, Mona Sahlin!, *Veckans Affärer* nr 13 1990
- Invandrade akademiker diskrimineras, *Aftonbladet* 1989-07-03
- Invandrare får snabbare en chans på arbetsmarknaden, *Östgöta-Correspondenten* 1990-06-25
- Invandrarna blir ny underklass, *Borås Tidning* 1993-02-15
- Invandrarna rättslösa i praktiken, *Ny Dag* nr 6 1990
- Invandrarna tar vår arbetslöshet, *Affärsvärlden* nr 1-2 1992
- Jobba - nej! Städa - ja!, *Aftonbladet* 1990-10-02
- LO-nej till asylsökande i arbete, *SAF-tidningen* nr 36 1988
- Mellan internationalism och protektionism, *Arbetshistoria* nr 46 1988
- Mellan rasism och reglering, *Arbetshistoria* nr 46 1988

Politiker säger nej till ökad invandring, Affärsvärlden nr 8 1988
PRAO-verksamhet en smidig lösning, SAF-tidningen nr 36 1988
Rinkeby är också Sverige, Svenska Dagbladet 1993-10-14
Skulle du anställa en muslim?, Veckans Affärer nr 48 1991
Sveket mot invandrarna, Aftonbladet 1993-07-30
Vi behöver stöd, vi behöver erkännande, Aftonbladet 1992-08-24
Öppna dörrar för invandrare, SAF-tidningen nr 29 1986

Övrigt:

Utländska medborgare fördelade efter arbetskraftstillhörighet samt
efter kön och ålder, AKU halvår 2 1993
Redovisning av effekterna av arbetsmarknadspolitiska insatser för
flyktingar/invandrare budgetåret 1992/93, AMS 1993